

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΔΙΟΓΕΝΗ ΛΑΕΡΤΙΟ

1. Τὸ πρόβλημα «Διογένης Λαέρτιος»

1.1. Ἡ κατάσταση τῶν γνώσεών μας γιὰ τὸν Διογένη Λαέρτιο

Εἶναι περίεργο ὅτι γιὰ τὸν συγγραφέα ποὺ τόσα μᾶς παρέδωσε πορτραῖτα ἀρχαίων φιλοσόφων πολὺ λίγα γνωρίζουμε νὰ ποῦμε. Ἀκόμη καὶ τὸ ὄνομά του ἐπιδέχεται πολλὲς ἐρμηνεῖες. Ἔτσι, στὸν Στέφανο Βυζάντιο τὸ συναντοῦμε μὲ δυὸ μορφές: «Διογένης δ' ὁ Λαερτιεύς»¹, καὶ «Λαέρτιος Διογένης»². Θεωρεῖται ὅτι τὸ «Λαέρτιος» παραπέμπει στὴν πόλη τῆς Κιλικίας «Λαέρτη» ποὺ ἀναφέρεται τόσο ἀπὸ τὸν Στράβωνα ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν Στέφανο Βυζάντιο. Κατὰ τὸν Wilamowitz³, τὸ ὄνομά του παραπέμπει στὸ ὁμηρικὸ «διογένης Λαερτιάδης» ποὺ χαρακτηρίζει τὸν Ὀδυσσεύα⁴. Εἶναι ἡ πρώτη ἐκδοχὴ ποὺ φαίνεται νὰ ἐπερισχύει μεταξὺ τῶν εἰδικῶν. Ὅσο γιὰ τὶς φιλοσοφικὲς προτιμήσεις του: Ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ ποὺ κάνει στὸν Ἀπολλωνίου τῆς Νικαίας, σχολιαστὴ τοῦ Τίμωνος τοῦ Φλιάσιου, ὡς «ὁ παρ' ἡμῶν» (9. 109), θεωρήθηκε ὅτι ἀγῆκε στὴν Σκεπτικὴ σχολή⁵. Ἄλλοι ἐρευνητὲς ὑποστήριξαν ὅτι ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ εἶναι παρεμβλητὴ ἀπὸ πηγὴ τοῦ Διογένη καὶ ἔτσι δὲν ἀντιπροσωπεύει τὸν ἴδιο⁶. Ἀκόμη, λέχθηκε ὅτι ἡ ἀναφορὰ δὲν παραπέμπει σὲ πνευματικὴ συγγένεια ἀλλὰ σὲ πραγματικὴ συγγένεια⁷ ἢ σὲ καταγωγὴ ἀπὸ τὴν ἴδια πόλη, τὴ Νίκαια τῆς Βιθυνίας⁸. Ὅσο λιγότερα τὰ στοιχεῖα, τόσο οἱ ἐρμηνεῖες πολλαπλασιάζονται.

1. ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ, λήμμα «Χολλεῖδαι», 695, 7 Meineke.

2. ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ, λήμμα «Δρυῖδαι», 239, 14 Meineke.

3. U. von WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, *Epistula ad Maassium*, Berlin, 1880, σσ. 142-164.

4. *Ιλιάς*, B 173, Δ 358, H 93, I 308, 624, I 144, ΚΓ 723. *Ὀδύσσεια*, ε 203' ἰδ 484' ἰστ 167.

5. E. SCHWARTZ, Diogenes, *RE* VI, 1903, στ. 761. Πβ. τὴν κριτικὴ ποὺ ἀσκεῖ σὲ αὐτὴ τὴν ἄποψη ὁ Jonathan BARNES, Diogene Laertio e il Pirronismo, *Elenchos*, 7, 1986, σ. 386, σημ. 4, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε ἀρνεῖται νὰ συνδέσει τὸν Λαέρτιο μὲ κάποια συγκεκριμένη φιλοσοφικὴ σχολή.

6. Πβ. U. von WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, *Antigonos von Karystos*, Berlin, 1881, σ. 32' H. USENER, Die Unterlage des Laertius Diogenes, *Kleine Schriften* III, Leipzig-Berlin, 1914, σσ. 163-175.

7. Jorgen MEJER, *Diogenes Laertius and his Hellenistic Background*, Wiesbaden, 1978, σ. 46, σημ. 95.

8. Jaap MANSFELD, Diogenes Laertius on Stoic Philosophy, *Elenchos*, 7, 1986, σσ. 300-301.

Όμως, ούτε για τὸν χρόνο ποὺ ἔζησε εἴμαστε καλύτερα πληροφορημένοι. Ὁ Λαέρτιος δὲν ἀναφέρεται διόλου στοὺς νεοπλατωνικοὺς ἢ τοὺς νεοπυθαγόρειους φιλοσόφους, ἀλλὰ δείχνει νὰ γνῶριζε φιλοσόφους τοῦ 2ου (Σέξτος Ἐμπειρικός, 9.87, 116) ἢ καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ 3ου αἰῶνα μ.Χ. (Θεοδόσιος Σκεπτικός, 9. 70). Ἔτσι, θεωρεῖται ὅτι ἔζησε στὸ πρῶτο μισό του 3ου μ.Χ. αἰ. Αὐτὰ εἶναι λίγο ὡς πολὺ ὅσα γνωρίζουμε ἢ μάλλον ὑποθέτουμε σχετικὰ μὲ τὸν Διογένη Λαέρτιο. Ὅσο γιὰ τὶς φιλοσοφικὲς προτιμήσεις του, καλύπτονται καὶ αὐτὲς ἀπὸ σκοτάδι: ἄλλοι ὑποστήριξαν, ὅπως εἴπαμε, ὅτι ἦταν σκεπτικῆς κατεύθυνσης⁹ καὶ ἄλλοι ὅτι ἐπηρεάσθηκε ἀπὸ τὴν ἐπικούρεια φιλοσοφία¹⁰. Γιὰ τὸ ζήτημα, ὅμως, τῆς πνευματικῆς φυσιογνωμίας του θὰ μιλήσουμε παρακάτω.

Ὁ Λαέρτιος ἔγραψε ἓνα βιβλίο μὲ ἐπιγράμματα, τὴν *Πάμμετρο*, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ τὸν ἔκανε διάσημο ἦταν τὸ ἔργο του σὲ δέκα βιβλία μὲ θέμα τοὺς Βίους καὶ τὶς γνῶμες τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων ἀπὸ τοὺς Ἑπτὰ σοφοὺς μέχρι καὶ τὸν Ἐπίκουρο. Ὁ τίτλος τοῦ ἔργου, ὅπως καὶ τὰ ὑπολοιπα τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Λαέρτιο, δὲν εἶναι δεδομένος. Ὁ κώδικας τῆς Φλωρεντίας, Laur. Plut. 69.13 φέρει ὡς τίτλο: «λαερτίου διογένους βίων καὶ γνῶμῶν τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκμησάντων καὶ τῶν ἐκάστη αἵρέσει ἀρεσάντων τῶν εἰς δέκα τὸ πρῶτον». Ὁ κώδικας τῶν Παρισίων Parisinus gr. 1759 φέρει ὡς τίτλο: «λαερτίου διογένους βίοι καὶ γνῶμαι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκμησάντων καὶ τῶν ἐκάστη αἵρεσει ἀρεσκόντων». Στὸ χφ. τῆς Νάπολης, Neapolitanus Bibl. gr. III B 29 ὁ τίτλος λείπει ἀλλὰ ἡ ἀρχὴ τοῦ δέκατου καὶ τελευταίου βιβλίου ἔχει τὸ ἐπιτίτλιο: «διογένους φιλοσόφων βίων καὶ δογμάτων συναγωγῆς τῶν εἰς 1. Ἐπίκουρος». Εἰδικώτερα, τὰ δέκα βιβλία τοῦ ἔργου ἔχουν τὴν παρακάτω θεματολογία:

- Βιβλ. 1: Προοίμιο, οἱ Ἑπτὰ Σοφοί.
- Βιβλ. 2: Προσωκρατικοί, Σωκράτης, Ξενοφῶν, Αἰσχίνης, Κυρηναῖκοί, Μεγαρικοί, ἐλάσσονες Σωκρατικοί, Μενέδημος.
- Βιβλ. 3: Πλάτων.
- Βιβλ. 4: Ἀκαδημαῖκοι φιλόσοφοι.
- Βιβλ. 5: Ἀριστοτέλης, Περίπατος.
- Βιβλ. 6: Ἀντισθένης, Κυνικοί.
- Βιβλ. 7: Στωϊκοί.
- Βιβλ. 8: Πυθαγόρας, ἰταλικὴ σχολή.
- Βιβλ. 9: Ἡράκλειτος, Πύρρων, Σκεπτικοί.
- Βιβλ. 10: Ἐπίκουρος.

9. Πβ. ἀνωτέρω σημ. 6, καὶ A. GERCKE, *De quibusdam Laertii Diogenis auctoribus*, Greifswald, 1899. Αὐτὴ ἦταν καὶ ἡ ἄποψη τοῦ E. SCHWARTZ, ἐνθ' ἄν.

10. Πβ. U. von WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, *Antigonos von Karystos*, ἐνθ' ἄν., σ. 321. Τοῦ ΙΔΙΟΥ, *Epistula ad Maassium*, ἐνθ' ἄν., σ. 162.

Τὸ ἔργο ἔχει διατηρηθεῖ σχεδὸν ὁλόκληρο ἐκτὸς ἀπὸ μία σημαντικὴ ἀπώλεια στὸ τέλος τοῦ Βιβλίου 7, ἡ ὁποία ἔγινε ἀντιληπτὴ χάρις στὸν «πίνακα κατὰ πρόσωπα» τοῦ χφ. τῶν Παρισίων. Τὸ χαμένο τμήμα ἀναφερόταν σὲ εἴκοσι στωϊκοὺς φιλοσόφους ποὺ ἔπονταν τοῦ Χρύσιππου μὲ τελευταῖο στὴ σειρὰ τὸν Κορνοῦτο, ἓνα φιλόσοφο τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ.¹¹.

1.2. Ὁ Διογένης Λαέρτιος, ἀμφιλεγόμενος συγγραφέας

Ὁ Λαέρτιος δὲν θεωρεῖται οὔτε κορυφαῖο πνεῦμα οὔτε μεγάλος συγγραφέας. Τὸ ἰδιαίτερο προσὸν ποὺ τοῦ ἀναγνωρίζουν εἶναι ὅτι μετέδωσε πληθώρα πληροφοριῶν γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὶς ἀπόψεις τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, χωρὶς ὥστόσο ὁ ἴδιος νὰ κατορθώσει νὰ ἀντιληφθεῖ τὸ πνεῦμα τους ἢ νὰ ἐκφράσει κάποιες ὑψηλότερες ιδέες σχετικὰ μὲ τὶς ἀρχαῖες φιλοσοφικὲς σχολές. Ἕνας μελετητὴς τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 20οῦ αἰ. ἐξέφρασε μὲ τὸν παρακάτω τρόπο τὴν ὀρίνιο communis περὶ Διογένη Λαέρτιου¹²: «Σίγουρα, ἂν βασιζόμασταν μόνο στὸν Διογένη Λαέρτιο γιὰ νὰ μάθουμε περὶ τῶν φιλοσόφων, θὰ σχηματίζαμε μόνο μία παραμορφωμένη καὶ ἐντελῶς λανθασμένη εἰκόνα γι' αὐτοὺς. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ λόγιοι ποὺ οἱ ἐρμηνεῖες τοῖς ἔθεσαν τὶς βάσεις γιὰ τὶς ἀθροιστικὲς ἐντυπώσεις ποὺ συνέλεξε ὁ Λαέρτιος, εἶχαν προφανῶς ἀποτύχει πλήρως στὴ γνώση καὶ κατανόηση τῶν κλασσικῶν φιλοσόφων. Ἡ συνολικὴ ἐντύπωση ποὺ ἀποκομίζαμε ἀπὸ τὸν Διογένη Λαέρτιο, ἐξετάζοντας διεξοδικὰ τὶς πηγές του, εἶναι αὐτὴ μίας μεγάλης ἐπιμέλειας ἀλλὰ καὶ ἓνα ἔλλειμμα λεπτῶν διακρίσεων, συνθετικοῦ πνεύματος καὶ ἐμπιστοσύνης στὸ κείμενό του»¹³. Ἄλλος μεγάλος σύγχρονος ιστορικὸς τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας ἐκφράζεται γιὰ τὸν Λαέρτιο μὲ τὰ ἀκόλουθα λόγια: «Τὸ ἔργο ποὺ κυκλοφορεῖ κάτω ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Διογένη Λαέρτιου εἶναι, στὰ βιογραφικὰ μέρη του, ἓνα σύνθεμα ἀπ' ὅλη τὴν προηγούμενή του ἐπιστημοσύνη. Δὲν εἶναι τὸ δούλεμα καὶ τὸ συνταίριασμα ἀπὸ ἓνα μυαλὸ ἀλλὰ μόλις κάτι παραπάνω ἀπὸ μία συλλογὴ ἀποσπασμάτων μὲ χαλαρὸ τρόπο. Ὅπωςδήποτε, πάντως, περιέχει πολλὰ ποὺ εἶναι μεγάλης ἀξίας»¹⁴. Ἕνας

11. Βλ. T. DORANDI, Considerazioni sull' index locupletior di Diogene Laertio, *Prometheus*, 18, 1992, σσ. 121-126.

12. Γιὰ ἐκτιμήσεις περὶ τοῦ Διογένη Λαέρτιου, πβ. O. GIGON, Das Proemium des Diogenes Laertius: Struktur und Probleme, *Freundesgabe für W. Will*, Bern, 1960, σσ. 37-64· K. JANACEK, Zur Würdigung des Diogenes Laertius, *Helikon*, 8, 1968, σσ. 448-451· M. GIGANTE, Diogene Laerzio, storico e cronista dei filosofi antichi, *Atene e Roma*, N.S. 18, 1973, σσ. 105-132.

13. R. HOPE, *The Book of Diogenes Laertius. Its Spirit and its Method*, 1930, σ. 96.

14. J. BURNET, *Early Greek Philosophy*, London, 1930⁴, σ. 38.

τρίτος σύγχρονος μελετητής συνοψίζει ποιά θα πρέπει να είναι η αξία του Διογένη Λαέρτιου, αναφερόμενος κυρίως στο ζήτημα των πηγών του που, όπως θα δούμε παρακάτω, είναι αυτό που πρώτιστα απασχόλησε την έρευνα: «Έφ'όσον οί περισσότερες ἀπὸ τὶς ἀγαπημένες πηγὲς τοῦ Διογένη ... ἦταν εἰδικευμένες στὴν σύνθεση ἐνὸς νέου βιβλίου ἀπὸ πολλὰ παλαιότερα, τὸ ὑλικό τοῦ Διογένη συντίθεται ἀπὸ πολλὰ στρώματα πάνω ἀπὸ τὴν πρωτότυπη πηγὴ. Ἄν καὶ δὲν ἄγγιξε τὶς ἀρχικὲς πηγές, σπάνια ἱκανοποιόταν μὲ τὴν ἀντιγραφὴ μίας ἀπὸ αὐτὲς ἀλλὰ συνάρμοζε πολλὲς μαζί καὶ ἡ πρωτοτυπία τοῦ συνίσταται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὶς ἐπιλογές του... ἐφ'όσον ἔτσι ἔχει τὸ πρᾶγμα, ἡ ἀξία ὁποιουδήποτε ἀποσπάσματος τοῦ Διογένη συνίσταται στὴν ἀξία τῶν πηγῶν του»¹⁵.

Ὁ Λαέρτιος μαζί μὲ τὴ διδασκαλία ἐνὸς φιλοσόφου, μοιάζει νὰ δίνει ιδιαίτερη ἔμφαση στὸ βιωματικὸ στοιχεῖο, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἔργο του, δηλωτικὰ τῆς μεθοδολογίας του¹⁶:

— 3.47: «φιλοπλάτωνι δέ σοι δικαίως ὑπαρχούση καὶ παρ'όντινοῦν τὰ τοῦ φιλοσόφου δόγματα φιλοτίμως ζητούση ἀναγκαῖον ἡγησάμην ὑπογράψαι καὶ τὴν φύσιν τῶν λόγων καὶ τὴν τάξιν τῶν διαλόγων καὶ τὴν ἔφοδον τῆς ἐπαγωγῆς, ὡς οἶόν τε στοιχειωδῶς καὶ ἐπὶ κεφαλαίων, πρὸς τὸ μὴ ἀμοιρεῖν αὐτοῦ τῶν δογμάτων τὴν περὶ βίου συναγωγὴν».

— 4.1: «τὰ μὲν περὶ Πλάτωνος τὰ πάντα ἦν ἐς τὸ δυνατόν ἡμῖν συναγεῖν, φιλοπόνως διεληθῶσι τὰ λεγόμενα περὶ τάνδρου».

— 5.21: «συνέγραψε δέ [sc. Ἀριστοτέλης] πάντιστα βιβλία, ἃ ἀκόλουθον ἡγησάμην ὑπογράψαι διὰ τὴν περὶ πάντας λόγους τάνδρου ἀρετὴν».

— 8.1: «ἐπειδὴ δὲ τὴν Ἰωνικὴν φιλοσοφίαν τὴν ἀπὸ Θαλοῦ καὶ τοὺς ἐν ταύτῃ διαγενομένους ἄνδρας ἀξιολόγους διεληλύθαμεν, φέρε καὶ περὶ τῆς Ἰταλικῆς διαλάβωμεν, ἧς ἤρξε Πυθαγόρας».

— 10.28-29: «ἃ δὲ αὐτῷ δοκεῖ ἐν αὐτοῖς ἐκθέσθαι πειράσομαι τρεῖς ἐπιστολάς αὐτοῦ παραθέμενος, ἐν αἷς πᾶσαν τὴν ἑαυτοῦ φιλοσοφίαν ἐπιτέμνεται· θήσομεν δὲ καὶ τὰς Κυρίας αὐτοῦ δόξας καὶ εἴ τι ἔδοξεν ἐκλογῆς ἀξίως ἀνεφθέγγχαι, ὥστε σὲ πανταχόθεν καταμαθεῖν τὸν ἄνδρα καὶ κρίνειν εἰδέναι».

Σὲ κάθε περίπτωση, ἡ φήμη ἐνὸς φιλοσόφου, ποὺ τὸν καθιστᾷ «ἐλλόγυμο», εἶναι γιὰ τὸν Διογένη κριτήριο ἀξιολόγησής του (πβ. σχετικά, 1.63, 9.110)¹⁷. Ὅλες οἱ παραπάνω κρίσεις καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Λαέρτιος ἐμ-

15. H.S. LONG, *Encyclopedia of Philosophy*, 2, New York, 1967, σ. 408.

16. Πβ. Jorgen MEJER, *Diogenes Laertius...*, ἐνθ' ἄν., σσ. 2-3.

17. Πβ.. R. HOPE, ἐνθ' ἄν., σσ. 115-122.

μένει, ὑπὲρ τὸ δέον γιὰ τὸ σύγχρονο πνεῦμα μας, στὸ βιωματικὸ καὶ μάλιστα τὸ ἀνεκδοτολογικὸ στοιχείο, στὰ ἀποφθέγματα καὶ τὶς ρήσεις παρὰ στὶς ιδέες τῶν φιλοσόφων, αἰτιολογεῖ τὸν ἀπαξιωτικὸ συχνὰ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἔγινε ἡ πρόσληψή του ἀπὸ τὴν μοντέρνα ἱστορία τῆς φιλοσοφίας. Χαρακτηριστικὸς ὡς πρὸς αὐτὸ εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐκφράζεται ὁ Hegel γιὰ τὸν Λαέρτιο στὴν *Εἰσαγωγή στὴν Ἱστορία του φιλοσοφίας*¹⁸. Γιὰ τὸν γερμανὸ φιλόσοφο, τὸ ἔργο τοῦ Λαέρτιου δὲν εἶναι παρὰ σύνθεμα γνωμῶν, ἐνῶ ὁ ἴδιος δὲν εἶναι παρὰ ἐπιφανειακὸς καὶ ἀνιαρὸς συγγραφέας¹⁸. Δὲν θὰ περίμενε κανεὶς ἡ γνώμη τοῦ Hegel νὰ εἶναι διαφορετική, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει τίποτε πιὸ ξένο πρὸς τὴν ἀντίληψη τοῦ Γερμανοῦ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη τοῦ Λαέρτιου, ἂν μποροῦμε βέβαια νὰ ποῦμε ὅτι αὐτὸς ὁ τελευταῖος εἶχε κάποια τέτοια ἀντίληψη καὶ δὲν ἀντιλαμβανόταν τὸν ἑαυτὸ του ἀπλῶς ὡς συμπιληματία. Γιὰ τὸν Hegel, ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας δὲν ὀλοκληρώνεται παρὰ μόνο στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος, ποὺ ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι παρὰ μία φαινομενολογία τῆς διαλεκτικῆς πορείας του πρὸς τὴν τελικὴ ἐπικράτηση. Ἡ εἰκόνα του γιὰ τὴν ἀνέλιξη τῆς φιλοσοφίας εἶναι ὀλοκληρωτικὴ καὶ ἐξαντλητικὴ, συνιστᾷ σύστημα ποὺ διαψεύδει κάθε ἄλλη ἀντίληψη καὶ δὲν ἐπιδέχεται διάψευση γιατί ἡ ἱστορία εἶναι πάντοτε μὲ τὸ μέρος της. Ἡ σημασία κατακλύζει τὰ πάντα μὲ τρόπο ἀπόλυτα αὐστηρὸ καὶ πάντοτε ὑπὸ τὸ φῶς τῆς διαλεκτικῆς ἀνέλιξης τοῦ πνεύματος. Ἄν στὸ Διογένη Λαέρτιο ἡ σημασία ἐπενδύεται στὸ βιωματικὸ, αὐτὸ γίνεται μὲ μὴ συστηματικὸ τρόπο καὶ μαζί μὲ μία συμπερίληψη στοιχείων χωρὶς διάκριση, κάτι ποὺ δὲν θὰ μπορούσε σὲ καμμία περίπτωση νὰ βρεῖ σύμφωνο τὸν Hegel ἢ τουλάχιστον νὰ τοῦ ἀρέσει. Ὁ Hegel ἐπηρέασε ἰδιαίτερα τὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας μέσω τοῦ Zeller. Ἀλλά, ἂν ἡ ὅποια φιλοσοφικὴ συγκρότηση τοῦ Λαέρτιου συνάντησε τὴν ἀπόρριψη, ἓνα ζήτημα τοῦ ἔργου του συνεπῆρε τὰ πνεύματα τῆς στιβαρῆς γερμανικῆς φιλολογίας: τὸ ζήτημα αὐτὸ ἦταν τὸ πρόβλημα τῶν πηγῶν του.

2. Τὸ πρόβλημα τῆς ἔρευνας τῶν πηγῶν

2.1. Ἡ ἐπισκόπηση τοῦ J. Mejer

Ὁ J. Mejer δημοσίευσε τὸ 1978 μία μονογραφία περὶ Διογένη Λαέρτιου ὅπου προσπαθοῦσε νὰ συνοψίσει τὰ πορίσματα τῆς προηγούμενῆς του ἔρευνας καὶ νὰ δώσει κάποιες λύσεις σύμφωνα μὲ τὰ εὐρήματα τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης. Γιὰ τὸν Mejer, ἡ περίφημη ἔρευνα περὶ τῶν πηγῶν τοῦ

18. Marcello GIGANTE, Biografia e dossografia in Diogene Laerzio, *Elenchos*, 7/1-2, 1986, σ. 10.

Λαέρτιου (*Quellenuntersuchungen*) όχι μόνο δὲν κατέληξε σὲ κάποιο θετικὸ ἀποτέλεσμα ἀλλὰ καὶ ἀπογοητεύει ὁποιονδήποτε θὰ ἐπιχειροῦσε νὰ προτείνει κάποια καινούργια θεωρία. Ὁ ἴδιος παρουσιάζει τὸν παρακάτω πίνακα¹⁹ μὲ τὸ χρονικὸ τῶν προσπαθειῶν ποὺ ἔγιναν γιὰ νὰ προσδιορισθοῦν οἱ πηγὲς τοῦ Λαέρτιου:

1868 - 1869: Ὁ Λαέρτιος εἶναι ἐπιτομὴ τοῦ Διοκλῆ τοῦ Μάγνητος κατὰ τὸν Fr. Nietzsche²⁰.

1880: Ὁ Διογένης εἶναι μία ἐπιτομὴ τοῦ Φαβωρίνου, E. Maas²¹.

1892: Μία ἐπιτομὴ τοῦ Νικία τῆς Νικαίας εἶναι «die Unterlage des Diogenes Laertios», ἡ βάση τοῦ Διογένη Λαέρτιου, H. Usener²².

1905: Οἱ ἄμεσες πηγὲς τοῦ Διογένη εἶναι ὁ Πλούταρχος, ὁ Μυριανός, ὁ Φλέγων, ὁ Σαβῖνος, ἡ Παμφίλη, ὁ Ἐπίκτητος, ὁ Διοκλῆς ὁ Μάγνης, ὁ Φαβωρίνος, οἱ ἐπιστολὲς καὶ ρήσεις τοῦ Ἐπίκουρου καὶ διάφορες ἄλλες συλλογές, E. Schwarz²³.

1906: Ὁ Διογένης χρησιμοποίησε 14 «Hauptquellen» (κύριες πηγές) καὶ 7 «Nebenquellen» (δευτερεύουσες πηγές), W. Crönert²⁴.

1961: Οἱ ἄμεσες πηγὲς τοῦ Διογένη εἶναι ὁ Σωτίων, ὁ Ἡρακλεΐδης Λέμβος, ὁ Σάτυρος, ὁ Ἑρμιππος (ἢ Ἀρίσταν), ὁ Διοκλῆς ὁ Μάγνης, ὁ Φαβωρίνος, ὁ Δημήτριος ὁ Μάγνης, ὁ Ἀπολλόδοτος καὶ ὁ Ἄλκιμος, A. M. Frenkian²⁵.

Ὁ Mejer ἀναφέρει ἀκόμη τὴν περίπτωση τοῦ Α. Κολάρ ποὺ δέχεται ὅλες τὰς πηγὲς ποὺ ἀναφέρει ὁ Διογένης ὡς ἄμεσες πηγές²⁶. Τὸ μόνον σίγουρο, ὅπως παρατηροῦμε καὶ στὸν πίνακα, εἶναι ὅτι μὲ τὸ γύρισμα τοῦ 20οῦ αἰ. ἡ ἀναζήτησις ἐγκαταλείπει τὴ θεωρίαν τῆς μίας πηγῆς. Οἱ θεωρίαι περὶ ὑπαρξῆς μίας κύριας πηγῆς τοῦ Λαέρτιου, διανθισμένης ἀποσπασματικὰ ἀπὸ πληροφορίες προερχόμενες ἀπὸ ἄλλες πηγές, ἀμφισβητήθηκαν σχεδὸν ἀμέσως μόλις προτάθησαν (ἡ θεωρία τοῦ Nietzsche ἀπὸ τὸν Diels²⁷, τοῦ Maas ἀπὸ τὸν Wilamowitz²⁸, τοῦ Usener ἀπὸ τὸν Gercke)²⁹. Μπροστὰ

19. Πβ. J. MEJER, *ἐνθ' ἀν.*, σσ. 8 κ. ἐξ.

20. Γιὰ τὸν Fr. Nietzsche, πβ. *κατωτέρω*.

21. E. MAAS, *De Biographis Graecis Quaestionis Selectae*, Berlin, 1880.

22. H. USENER, *Epicurea*, Leipzig, 1887, σσ. XXII-XXXV καὶ *Die Unterlage des Diogenes Laertios, Kleine Schriften*, III, σσ. 163-175.

23. E. SCHWARZ, *RE* 5, *ἐνθ' ἀν.*

24. W. CRÖNERT, *Kolotes und Menedemos* (Studien zur Paläographie und Papyruskunde 6), Leipzig, 1906, σσ. 133-147.

25. A. M. FRENKIAN, *Analecta Laertiana, Studii Clasice*, 3, 1961, σσ. 395-403.

26. A. KOLAR, *Prameny zivotu Diogena Laertskeho, Listy Filologické*, 7, 1959, σσ. 50-67, 197-202 καὶ 8, 1960, σσ. 71-80. Πβ. καὶ *Bibliotheca Classica Orientalia*, 7, 1962, σσ. 41-47.

27. H. DIELS, *Doxographi Graeci*, Berlin 1879, σσ. 161-161.

28. U. von WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, *Epistula ad Maassium, ἐνθ' ἀν.*, σσ. 142-164.

29. A. GERCKE, *ἐνθ' ἀν.*, σσ. 11 κ.ἐξ. καὶ αὐτὸς ὁμῶς πρότεινε μίαν θεωρίαν τῆς μίας πηγῆς, ἡ ὁποία δὲν εἶχε καλύτερη τύχη ἀπὸ τὶς προηγούμενες.

σὲ αὐτὴ τὴν κατάσταση, λέει ὁ Mejer, ὀφείλουμε νὰ ἀναρωτηθοῦμε, τί νόημα ἔχει πλέον ἡ ἀναζήτησις τῶν πηγῶν τοῦ Λαέρτιου; Ἡ πρώτη του προσπάθεια εἶναι νὰ βάλει μία τάξις στοὺς στόχους μίας τέτοιας ἐρευνας. Τὰ βασικὰ ἐρωτήματα ποὺ πρέπει νὰ ἀπαντηθοῦν, λέει, καὶ οἱ στόχοι τῆς ἐρευνας εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

(α) Ποιές ἄμεσες καὶ ποιές ἔμμεσες πηγές, δηλαδή ποιές πληροφορίες εἶναι περισσότερο ἢ λιγότερο ἀξιόπιστες ὡς προερχόμενες ἀπὸ δεύτερο χέρι;

(β) Νὰ διευκρινισθεῖ τὸ φιλολογικὸ εἶδος τοῦ βιβλίου τοῦ Διογένη Λαέρτιου σὲ σχέση μὲ τὸ εἶδος τῶν πηγῶν του.

(γ) Τέλος, νὰ ἀρυσθοῦμε πληροφορίες γιὰ τοὺς ἀρχαίους βιογράφους φιλοσόφων καὶ «ἱστορικοὺς τῆς φιλοσοφίας» πρὶν ἀπὸ τὸν Διογένη Λαέρτιο.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτο ἐρώτημα, ὁ Mejer διευκρινίζει ὅτι εἶναι δυνατόν ἀλλὰ ὄχι πολὺ πιθανὸ ὁ Διογένης Λαέρτιος νὰ εἶχε ἄμεση γνώσις ὅλων τῶν πηγῶν του. Τὸ πρόβλημα εἶναι ὅτι μὴ γνωρίζοντας στὴν οὐσία τίποτε γιὰ τὶς πηγές του δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε καταληκτικὰ καὶ σὲ ποιὸ φιλολογικὸ εἶδος ἀνήκει τὸ ἔργο του καὶ κατὰ πόσο εἶναι τυπικὸ τῆς σχετικῆς παράδοσης – τὸ σημεῖο αὐτό, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, καὶ ἰδιαίτερα τὸ πρῶτο σκέλος του, θὰ ἐμφανισθεῖ ἀπὸ ἄλλους μελετητές. Μὲ τὸ ζήτημα αὐτὸ σχετίζεται καὶ τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσο ὁ Διογένης ἔχει δική του συγγραφικὴ προσωπικότητα. Τὸ ὅτι ὁ Διογένης πάντως, συχνὰ δὲν εἶχε ἄμεση γνώσις κάποιων πηγῶν φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἀναφορές του σὲ αὐτὲς δὲν γίνονται μὲ συστηματικὸ τρόπο³⁰.

Μία πιθανὴ προσέγγισις συνίσταται στὸ νὰ θεωρηθεῖ ὁ Διογένης ὡς εἰλικρινὴς συγγραφέας ἔστω καὶ ἂν εἶναι συγγραφέας χωρὶς πλοῦτο ἰδεῶν καὶ ἡ δουλειά του δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ κριθεῖ ἱκανοποιητικὴ εἴτε σὲ βιογραφικὸ εἴτε σὲ φιλοσοφικὸ ἐπίπεδο. Ἡ γνώσις, ἄλλωστε, τῶν μεθόδων συγγραφῆς καὶ ἀναφορᾶς τῆς ἐποχῆς του μπορεῖ νὰ βοηθήσει τὸ πρόβλημα κατανόησης τοῦ ἔργου του, καὶ ἰδιαίτερος τὸ γεγονὸς ὅτι, στὴν ἐποχὴ του, δὲν ὑπῆρχε δυνατότητα ἄμεσης ἀναφορᾶς ἀπὸ τὸ ἓνα χειρόγραφο στὸ ἄλλο οὔτε ἡ μεγάλη ἱκανότητα σύνθεσης ἐνὸς διάσπαρτου ὕλικου ὥστε εὐλόγως νὰ παρατηρεῖται συχνὰ μία χαλαρὴ σύνδεσις τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ ἔργου του³¹. Ἔτσι, στὸ χωρίο 2.1, ἀπὸ λάθος, κάποιες ιδέες τοῦ Ἀναξαγόρα ἀποδίδονται στὸν Ἀναξίμανδρο, πιθανῶς

30. Βλ. Fr. BAHNSCH, *Questionum de Diogenis Laertii fontibus initia*, Gumbinnen, 1868, σσ. 14, 18.

31. Ὁ P. MORAUX, *La composition de la «Vie d'Aristote» chez Diogene Laërce*, *Revue des études grecques*, 68, 1955, σσ. 156 κ.ἐπ. ὁμιλεῖ καὶ γιὰ μία χρῆσις τεχνικῆς συνειρμῶν ἀπὸ τὸν Διογένη Λαέρτιο κατὰ τὴν συγγραφὴ τοῦ βίου τοῦ Ἀριστοτέλους.

ἐπειδὴ ὁ Διογένης κατεῖχε ἓνα χειρόγραφο μὲ σύντμηση τοῦ ὀνόματος τοῦ φιλοσόφου. Ὁ Mejer παρουσιάζει ἓνα πίνακα³² μὲ παρόμοιες λανθασμένες ἀποδόσεις ὀνομάτων ἀπὸ τὸν Λαέρτιο (μέσα σὲ ἀγκύλες τὸ ὄνομα τοῦ φιλολόγου ποὺ ἔκανε τὴ διόρθωση):

1.16: Ξενο(κράτης) -> Ξενο(φάνης) [Nietzsche, *Philologica* I, σσ. 154 κ.έπ.]

1.76: Ἡράκλει(τος) -> Ἡρακλεί(δης) [Roepel, *Philologus*, 3, 1848, σ. 42]

1.107: Παρμενί(δης) -> Παρμενί(σκος) [Roepel]

Ἀναξίλα(ος) -> Ἀναξилаΐ(δης) [Schwartz]

2.7: Καλλί(ας) -> Καλλι(άδης) [Meursius]

2.13: Σόλ(ων) -> Σω(κράτης) [Mejer, πβ. καὶ 2.35]

Ξένο(φῶν) -> Ξένο(φάνης) [Mejer, πβ. καὶ 9.20]

2.46: Ποιητικ(ῆς) -> Ποιητικ(ῶν) [Castelvetrius, πβ. Menagius ad locum]

3.46: Ἀμύ(κλος) -> Ἀμύ(ντας) [Buecheler]

3.61: Ἀριστό(δημος) -> Ἀριστό(δωρος) [H.S. Long]

4.42: Ἀρίδ(ηλος) -> Ἀριδ(είκης) [Wilamowitz]

5.1: Τιμ(όθεος) -> Τιμ(αῖος) [Muller]

7.2: Τιμ(οκράτης) -> Τιμ(ονίδης) [Cröner, σ. 143, σημ. 557]

8.70: Ἀναξ(ίμανδρος) -> Ἀναξ(αγόρας) [Mejer, πβ. καὶ 8.56 καὶ Cröner, σ. 3]

10.17: Ἀγέμ(αρχος) -> Ἀγέμ(ορτος) [Usener, πβ. 10.24]

10.136: φίλ(ους) -> φιλο(σόφους) [Gassendi]

Ἐπίσης, στὸ 6.102 ὁ *Βίος* τοῦ Μεν(έδημου) εἶναι πιθανῶς ἓνα ἀπόσπασμα γιὰ τὸν Μέν(ιππο) [Cröner, σσ. 1 κ.έπ.]. Ὅλα τὰ παραπάνω δείχνουν ὅτι ὁ Διογένης δούλευε μὲ χειρόγραφα ποὺ ἔφεραν συντμήσεις ὀνομάτων, ὅποτε ἐπρόκειτο μᾶλλον γιὰ ἰδιωτικά ἀντίγραφα παρὰ γιὰ ἐπίσημα ἀντίγραφα βιβλίων. Μία ἄλλη πιθανότητα εἶναι, στὴν περίπτωση ποὺ δὲν ἔγραφε ὁ ἴδιος, νὰ ἔγιναν λάθη κατὰ τὴν ἐκφώνηση καὶ ἀντιγραφὴ ἀπὸ τὸν γραφέα του. Σὲ κάθε περίπτωση, ὁ Mejer προχωρεῖ σὲ μία ταξινομήση τῶν συγγραφέων ποὺ τὸ ἔργο τους φαίνεται νὰ συνιστᾷ τὶς κύριες πηγές τοῦ ἔργου τοῦ Λαέρτιου³³. Οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

Φαβωρίνος

Αὐτὸς ἦταν σοφιστὴς καὶ φιλόσοφος ἀπὸ τὴν Ἀρελάτη τῆς Γαλατίας (2ος μ.Χ. αἰ.). Ἀπόσπασματα τοῦ ἔργου του ὑπάρχουν στὸν 3ο τόμο τῶν *FHG* τοῦ Müller. Οἱ περισσότερες ἀναφορὲς τοῦ Λαέρτιου στὸν Φαβωρίνο

32. J. MEJER, *ἐνθ' ἄν.*, σσ. 25-26.

33. J. MEJER, *ἐνθ' ἄν.*, σσ. 30 κ. ἑξ.

αναφέρονται στις καινοτομίες του κάθε φορά εξεταζόμενου φιλοσόφου. Έξάλλου, βλέπουμε ότι οι αναφορές στον Φαβωρίνο κατά βιβλία ποικίλουν πολύ, ως προς τη συχνότητα, με τον ακόλουθο τρόπο: *Βιβλίο 1*: 1 αναφορά — *Βιβλ. 2*: 7 (οί 5 για τον Σωκράτη) — *Βιβλ. 3*: 10 — *Βιβλ. 4*: 3 — *Βιβλ. 5*: 9 (οί 5 για τον Δημήτριο) — *Βιβλ. 6*: 3 — *Βιβλ. 7*: καμμία αναφορά — *Βιβλ. 8*: 10 (οί 6 για τον Πυθαγόρα) — *Βιβλ. 9*: 7 — *Βιβλ. 10*: καμμία αναφορά.

Δέν είναι γνωστό αν η κατανομή αυτή υποδηλώνει μία κάποια προτίμηση του Φαβωρίνου για όρισμένους φιλοσόφους ή την προτίμηση του Λαέρτιου για τον Φαβωρίνο ως έμπιστης πηγής για όρισμένους μόνο φιλοσόφους, χωρίς, άλλωστε, να αποκλείεται και η τυχαία επιλογή.

Έρμιππος

Ο επιλεγόμενος Καλλιμάχειος, βιογράφος και φιλόσοφος από τη Σμύρνη που έζησε στην Αλεξάνδρεια κατά το δεύτερο μισό του 3ου π.Χ. αι. Ανάμεσα στα έργα του και το *Βίοι περί των έν παιδεία διαλαμψάντων* που φαίνεται να χρησιμοποίησε ο Λαέρτιος. Αυτός ειδικευόταν στις τελευταίες στιγμές των μεγάλων φιλοσόφων. Είναι από τους συγγραφείς περί των οποίων ο Διογένης φαίνεται να είχε άμεση γνώση. Ο I. Düring υποστήριξε ότι ο «Βίος του Αριστοτέλη» του Έρμιππου παρείχε το θεμέλιο για τον αντίστοιχο «Βίο» του Λαέρτιου³⁴. Τη θέση αυτή άμφισβήτησε ο Mejer.

Απολλόδωρος

Ο επιλεγόμενος Κηποτύραννος για την ισχυρή παρουσία του στον «Κήπο» των Έπικουρείων Αθηναίος επικούρειος φιλόσοφος, άρχηγός της σχολής των Έπικουρείων κατά το τελευταίο ήμισυ του 2ου π.Χ. αιώνα. Κατά τον Διογένη Λαέρτιο (10. 25) ο Απολλόδωρος «γένονεν έλλόγιμος» και «ύπέρ τετρακόσια συνέγραψε βιβλία» (ανάμεσα στα όποια και το *Περί Έπικούρου και Συναγωγή των δογμάτων της Σχολής*). Ο Απολλόδωρος μάλλον δέν ήταν άμεση πηγή του Διογένη αλλά ο τελευταίος αναφέρεται σέ αυτόν με βάση ένα ένδιάμεσο κείμενο.

Αριστοτέλης

Δεδομένου ότι θεωρείται πως ο Λαέρτιος δέν είχε ιδιαίτερο ένδιαφέρον για τη φιλοσοφία καθεαυτή είναι άναμενόμενο να μην περιμένει κανείς ότι είχε κάποια οικειότητα με το έργο του Σταγειρίτη. Παρά τις όποιες αναφορές σέ έργα του Αριστοτέλη, λέει ο Mejer, υπάρχουν πολλές ένδει-

34. I. DÜRING, *Aristotle in the Ancient Biographical Tradition*, Göteborg, 1957, σ. 79.

ξεις ότι ο Διογένης δεν γνώριζε το έργο του μεγάλου φιλοσόφου από πρώτο χέρι. Έπιπλέον, ο Bahnsch υποστήριξε, μάλλον δικαιολογημένα κατά τον Mejer, ότι ο Διογένης δεν είχε άμεση γνώση κανενός από τους παλαιότερους φιλοσόφους όπως ο Ξενοφών, ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης ή ο Επίκουρος³⁵.

Πλάτων

Ο τρόπος που ο Λαέρτιος αναφέρεται στον Πλάτωνα δεν πείθει ότι είχε άμεση γνώση των διαλόγων του (πβ. τις διασταυρούμενες αναφορές στον Πρωταγόρα: 1.30, 1.41, 1.99, 1.108 και πιθανώς 1.22). Στο 1.77, ο Διογένης αναφέρεται σε δυο αποφθέγματα του Σμωνίδη και υποστηρίζει ότι είναι από τον Πρωταγόρα, αλλά στην πραγματικότητα μόνο το πρώτο προέρχεται από εκεί ενώ το δεύτερο το συναντούμε στη Σούδα. Βλέπουμε, επίσης, πολλές ανακριβείς αναφορές στον Πλάτωνα: 8.83, 9.25, 9.53. Στο 3.38-40, πάλι, αποδίδει τμηματικά κάποια αποφθέγματα στους Νόμους, ενώ θα έπρεπε να το κάνει αυτό για όλα τα αναφερόμενα αποσπάσματα. Όλα αυτά δείχνουν ότι ο Λαέρτιος δεν είχε άμεση γνώση των διαλόγων του Πλάτωνος και αναφερόταν μάλλον σε κάποια έπιτομή του πλατωνικού έργου.

Δημήτριος ο Μάγνης

Λόγιος του 1ου π.Χ. αλ., θεωρούμενος ως σημαντικός πολυΐστορ της εποχής του. Σώζονται αποσπάσματα από το έργο του *Περί ομωνυμιών ποιητών τε και συγγραφέων*. Ο Maas υποστήριξε ότι ο Διογένης πρέπει να είχε υπόψη του μία μεταγενέστερη, επανέληνη έκδοση του Δημήτριου, άποψη που άμφισβήτησε ο Mejer. Οι αναφορές του Λαέρτιου στον Δημήτριο περιλαμβάνουν καταλόγους ομωνυμιών. Εκτός από αυτό, ο Διογένης επικαλείται τον Δημήτριο μόνο για βιογραφικές λεπτομέρειες και ανέκδοτα.

Σωτίων

Συγγραφέας του 2ου π.Χ. αιώνα από την Αλεξάνδρεια. Έγραψε *Διαδοχαί φιλοσόφων*, έργο που χρησιμοποίησε ο Λαέρτιος. Πρόκειται για μία περίπλοκη περίπτωση όσον αφορά στην φιλολογική κριτική του Λαέρτιου. Ο Διογένης αναφέρεται όνομαστικά σε αυτόν 18 φορές έπιπλέον αναφέρεται 3 φορές (5.79, 8.7, 10.1) στην έπιτομή του έργου του Σωτίωνος από τον Ήρακλείδη Λέμβο (άραγε αυτό σημαίνει ότι δεν είχε άμεση γνώση του βιβλίου του Σωτίωνος;). Ο Ήρακλείδης Λέμβος ή

35. Πβ. Fr. BAHNSCH, *ένθ' άν.*, σσ. 1-11.

Ὁξυρυγχίτης ἦταν φιλόσοφος ποὺ ἔζησε τὴν ἐποχὴ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλομήτορος (181-146 π.Χ.) καὶ εἶχε διοριστεῖ διοικητικὸς ὑπάλληλος στὴν Ὁξύρυγχο καὶ στὴν Ἀλεξάνδρεια. Ἦταν περιπατητικὸς καὶ τὴν ἐπωνυμία Λέμβος κληρονόμησε ἀπὸ τὸν πατέρα του· ἔγραψε Ἐπιτομὴ τῶν Διαδοχῶν τοῦ Σωτίωνος καὶ Ἐπιτομὴ τῶν Βίων τοῦ Σατύρου. Ὁ Σάτυρος ἦταν γραμματικὸς ἀλλὰ θεωρεῖται καὶ περιπατητικὸς φιλόσοφος· ἔζησε τὴν ἐποχὴ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος (221-205 π.Χ.). Τὸ σύγγραμμά του μὲ τίτλο Βίοι περιεῖχε βιογραφίες ἐνδόξων ποιητῶν καὶ φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Διογένης ἀναφέρεται ὀνομαστικὰ στὸν Σάτυρο 9 φορές. Σὲ μία περίπτωση, ὁ Λαέρτιος ἀναφέρεται καὶ στὸν Σάτυρο καὶ τὸν Ἡρακλείδη (8.53) ὅπου εἴτε ὁ Ἡρακλείδης διορθώνει τὸν Σάτυρο εἴτε ἡ Ἐπιτομὴ τοῦ διέφερε ἀπὸ τὸ πρωτότυπο καὶ ὁ Διογένης γνώριζε καὶ τὰ δυὸ ἀποσπάσματα ὥστε νὰ κάνει αὐτὸς τὴν διόρθωση. Ὁ Mejer δείχνει ὅτι παρόλες τὶς ἀναφορὲς αὐτὲς σὲ Ἡρακλείδη καὶ Σάτυρο, ὁ Διογένης εἶχε ἀμεσότερη γνώση τοῦ βιβλίου τοῦ Σωτίωνος. Ἔχει λεχθεῖ ὅτι ὁ Λαέρτιος ἀπλῶς ἐπαναλαμβάνει τὸ σχῆμα τῶν διαδοχῶν ποὺ ἐγκαινίασε ὁ Σωτίων³⁶.

Ἀριστόξενος

Ὁ Ἀριστόξενος ὁ Ταραντῖνος γεννήθηκε στὸν Τάραντα μεταξὺ 375 καὶ 360 π.Χ. καὶ εἶναι ὁ σημαντικότερος ἀρχαῖος θεωρητικὸς τῆς μουσικῆς. Μεταξὺ τῶν ἔργων του ἀναφέρεται καὶ τὸ Βίοι ἀνδρῶν (Πυθαγορικῶς, Ἀρχύτα, Σωκράτους, Πλάτωνος, Τελεστοῦ). Υπάρχουν 20 ἀναφορὲς στὸν Ἀριστόξενο στὸ ἔργο τοῦ Διογένη, ἀπὸ τίς ὁποῖες οἱ 10 ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὸν Πυθαγόρα καὶ τὸν Ἀρχύτα. Δὲν φαίνεται, ὥστόσο, ὅτι ὁ Διογένης εἶχε ἀμεση γνώση τοῦ προαναφερθέντος βιβλίου τοῦ Ἀριστόξενου. Κι αὐτὸ γιατί λείπουν ἀναφορὲς σὲ περιστατικὰ ποὺ ἀφηγεῖται ὁ Ἀριστόξενος γιὰ τὸν Πυθαγόρα (πβ. Ἀριστόξενος, ἀπόσπ. 25 καὶ 18, Wehrli). Ἐξ ἄλλου, τὴν σκηνὴ τοῦ θανάτου τοῦ Πυθαγόρα ποὺ ἀφηγεῖται ὁ Ἀριστόξενος, τὴν ἀποδίδει ὁ Λαέρτιος στοὺς Δικαίαρχο καὶ Ἡρακλείδη Λέμβο (8.39-40).

Διοκλῆς ὁ Μάγνης

Φιλόσοφος ἀπὸ τὴν Μαγνησία, οἰκεῖος τοῦ κυνικοῦ Μελεάγρου ἀπὸ τὰ Γάδαρα, ποὺ ἔδρασε κατὰ τὸν 1ο π.Χ. αἰῶνα καὶ ἔγραψε τὸ ἔργο Ἐπιδρομὴ φιλοσόφων σὲ 3 βιβλία. Στὸν Λαέρτιο, βλέπουμε 20 ἢ 21 (ἂν θεωρήσουμε τὸ 6.99 ὡς διπλὴ παραπομπή) ἀναφορὲς στὸν Διοκλῆ ποὺ ἀφοροῦν κυρίως σὲ φιλοσόφους μετὰ τὸν Σωκράτη, ἰδίως τοὺς Κυνικοὺς (10)

36. V. EGGER, *Disputationis de fontibus Diogenis Laertii particula de successionibus philosophorum*, Bordeaux, 1881, σ. 48.

καὶ τοὺς Στωϊκοὺς (5) ἐνῶ ἔχουν τὴν μορφὴ ἀνεκδότων καὶ ἀποφθεγμάτων. Ἀπὸ τὶς ἀναφορὰς αὐτές, 5 περιγράφουν μία συνάντηση μεταξὺ φιλοσόφων: 2.82, 6.36, 6.87, 6.91, 7.162. Ὁ Nietzsche θεώρησε ὅτι ὁ Διογένης εἶχε ἄμεση γνώση τοῦ ἔργου τοῦ Διοκλῆ καὶ μάλιστα ἦταν ἡ κύρια πηγὴ του· τὸ τελευταῖο, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, ἀμφισβητήθηκε ἰσχυρά. Ὁ Διογένης ἀναφέρεται στὸ τίτλο τοῦ ἔργου τοῦ Διοκλῆ ὡς *Βίοι* (τῶν) φιλοσόφων σὲ δυὸ χωρία: 2.54, 2.82, καὶ ὡς *Ἐπιδρομὴ τῶν φιλοσόφων* σὲ ἄλλα δυό: 7.48, 10.11. Ὁ Nietzsche ὑπέθεσε ὅτι οἱ δυὸ τίτλοι ἀναφέρονται στὸ ἴδιο ἔργο, ὑπάρχουν ὅμως στοιχεῖα, λέει ὁ Mejer, πού μᾶς κάνουν νὰ ἀμφισβητοῦμε αὐτὸ τὸν ἰσχυρισμό: ἔτσι, ἡ μεγάλη δοξογραφικὴ ἀναφορὰ στὸ 7.48 δὲν θὰ ταίριαζε σὲ βιβλίο ἀφηγούμενο *Βίους* φιλοσόφων.

Ἰππόβοτος

Ἱστορικός της φιλοσοφίας ποὺ ἔζησε τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Τιβέριου καὶ ἔγραψε ἔργο *Περὶ αἱρέσεων*. Ὁ Διογένης κάνει 15 ἀναφορὰς στὸν Ἰππόβοτο, οἱ περισσότερες τῶν ὁποίων ἀφοροῦν σὲ μικρὲς βιογραφικὲς λεπτομέρειες.

Σωσικράτης

Ἱστορικός ἀπὸ τὴ Ρόδο τοῦ 1ου π.Χ., αἱ ποὺ ἔγραψε *Φιλοσόφων διαδοχαί*. Στὸ ἔργο τοῦ Λαέρτιου, 9 ἀπὸ τὶς 15 ἀναφορὰς στὸν Σωσικράτη γίνονται στὸ πρῶτο βιβλίο καὶ οἱ 8 ἀπὸ αὐτὲς ἔχουν νὰ κάνουν μὲ οἰκογενειακὲς σχέσεις.

2.2. Ἡ ἐπιστημολογικὴ τομὴ τοῦ R. Goulet

Ὁ Richard Goulet³⁷ πηγαίνει τὸ ζήτημα τῆς ἔρευνας περὶ τῶν πηγῶν τοῦ Διογένη Λαέρτιου ἓνα βῆμα πρὸς μὲν εἰσάγοντας τὴν ἔννοια μίας ἐπιστημολογικῆς τομῆς κατὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ ἔργου καὶ τὴ χρῆση ὄχι ἀτομικῶν πηγῶν ἀλλὰ μεγάλων τμημάτων τεκμηρίωσης (*blocs documentaires*) τῇ φύσει τῶν ὁποίων καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ διασαφηνίσαι ἀκόμη περισσότερο. Τὰ ἀρχικὰ ἐρωτήματα ποῦ θέτει ὁ Goulet εἶναι τὰ ἀκόλουθα: δεδομένου ὅτι στὸν Λαέρτιο βλέπουμε πολυάριθμες ἀναφορὰς ὀφείλουμε νὰ ἀναρωτηθοῦμε, ποιά εἶναι ἡ φιλολογικὴ λειτουργία αὐτῶν τῶν πηγῶν; πρόκειται γιὰ τὴν ἀπὸ τὸν συγγραφέα ὑπόδειξη ἄμεσων πηγῶν, τουλάχιστον γιὰ ὁρισμένες ἀπὸ αὐτὲς, ἢ γιὰ κατάδειξη αὐθεντιῶν στὴ βιογρα-

37. Πβ. Les références chez Diogene Laërce: sources ou autorités?, *Études sur les Vies de philosophes de l'Antiquité tardive. Diogène Laërce, Porphyre de Tyre, Eunape de Sardes*, Paris, Vrin, 2001, σσ. 79-96.

φική περί φιλοσόφων παράδοση; Μέχρι τώρα, ισχυρίζεται ο Goulet, η έρευνα υίοθετοῦσε κάποιες πρακτικές τις οποίες ο ίδιος κρίνει ως αμφίβολες: στο πλαίσιο αὐτῶν τῶν πρακτικῶν, θεωρήθηκε πῶς ὁ συγγραφέας στὸν ὁποῖο περισσότερο ἀναφέρεται ὁ Λαέρτιος συνιστᾶ μία ἄμεση πηγή. Ἔτσι, μέχρι πρόσφατα, ὁ D.E. Haahm διέβλεπε στὸν Ἀπολλώνιο τῆς Τύρου, τὴν κύρια πηγή τοῦ 7ου βιβλίου τὸ ὁποῖο εἶναι ἀφιερωμένο στοὺς Στωϊκοὺς³⁸. Θεωρεῖται ἐπίσης ὅτι ἂν ὁ Λαέρτιος γιὰ ἓνα χωρίο ἀναφέρεται σὲ κάποια πηγή, τὰ παραπλήσια χωρία προέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια πηγή. Ἀνάμεσα ἀπὸ τις πολυπληθεῖς αὐτὲς πηγές, ἀναγνωρίζονται οἱ πιὸ κοντινοὶ κατὰ τὸ θέμα ἢ κατὰ τὸ εἶδος συγγραφεῖς ὡς ἄμεσες πηγές.

Ὡστόσο, οἱ πηγές αὐτὲς εἶναι πολὺ διαφορετικὲς μεταξὺ τους: μπορεῖ νὰ πρόκειται γιὰ τὴν ἀναπαραγωγή ἐξ ὁλοκλήρου ἑνὸς ἐκτεταμένου κειμένου, γιὰ μία μικρότερη ἀναφορά, μία περίληψη ἀναφορᾶς ἢ ἀκόμη καὶ μία ἀπλὴ δήλωση συμφωνίας ἢ διαφωνίας πρὸς ἄλλες πηγές. Ἡ ἀκρίβεια μὲ τὴν ὁποία ἀναφέρονται οἱ συγγραφεῖς ποὺ ἀποτελοῦν τις πηγές ποικίλλει ἐπίσης: μπορεῖ ὁ τίτλος καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα νὰ δίνονται πλήρεις ἄλλοῦ, μόνο τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα ἀναφέρεται· εἶναι ἀκόμη δυνατό, ἄλλοῦ ὁ συγγραφέας καὶ τὸ ἔργο του νὰ ἀναφέρονται μὲ πλήρη τρόπο καὶ ἄλλοῦ μὲ πιὸ σύντομο. Οἱ ἀναφορὲς αὐτὲς διαφέρουν φυσικὰ μεταξὺ τους καὶ κατὰ τὴν συχνότητα. Ὑπάρχουν ἐπίσης ἀναφορὲς ποὺ δὲν ὁμολογοῦνται ἀλλὰ τις ἀποκάλυψε ἡ ἔρευνα.

Κατὰ τὴν παράθεση τῶν πληροφοριῶν ποὺ ἀρύεται ὁ Διογένης ἀπὸ τις πηγές τοῦ γίνονται λάθη ποὺ ἴσως ὀφείλονται σὲ λανθασμένη ἀνάγνωση συντμήσεων συνήθως ὀνομάτων. Ὑπάρχει ἐπίσης ἡ περίπτωση διασταυρούμενων ἀναφορῶν, ὅπου ὁ Λαέρτιος παραπέμπει ἀπὸ ἓνα συγγραφέα σὲ κάποιον ἄλλο. Ὅπως τὸ ἐκφράζει μὲ ἀνεκδοτολογικὸ τρόπο ὁ Goulet: «ὁ Διογένης εἶδε τὸν λύκο ἢ ἀπλῶς εἶδε τὸν ἄνθρωπο ποὺ εἶδε τὸν λύκο ἢ, μήπως, εἶδε τὸν ἄνθρωπο ποὺ εἶδε τὸν ἄνθρωπο ποὺ εἶδε τὸν λύκο;». Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ κατατρέχει ἐδῶ καὶ αἰῶνες τοὺς φιλολόγους. Κι αὐτό, γιατί εἶναι δύσκολο ἕως ἀδύνατο, γιὰ ὅλες τις παραπάνω περιπτώσεις, ἡ ἔρευνα νὰ καταλήξει ὀριστικά.

Τὸ λάθος, κατὰ τὸν Goulet, ἔγκειται, κατὰ ἓνα μέρος, στὸ ὅτι προβάλλουμε στὸν Λαέρτιο ἀπαιτήσεις ὡσὰν αὐτὸς νὰ ἦταν ἐπιστημονικὸς συγγραφέας τῆς ἐποχῆς μας. Εἶναι πολὺ πιθανό, ὅμως, ὁ Λαέρτιος νὰ παραπέμπει ταυτόχρονα καὶ σωστὰ καὶ λάθος: γνωρίζει σὲ ποῖο βιβλίο-αὐθεντία βρίσκεται ἡ πληροφορία ποὺ ἐπιζητεῖ ἀλλὰ καθὼς δὲν τὸ ἔχει ἀνὰ χεῖρας, προστρέχει στὴν ἐπιτομή κάποιου συμπιληματία. Αἰσθά-

38. D.E. HAHM, Diogenes Laertius VII: On the Stoics, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, 36, 6, 1992, σσ. 4076-4182.

νεται όμως ότι ή αναφορά όφείλει νά γίνει στην αὐθεντία. Ἐτσι, τὸ ἀναφερόμενο μπορεῖ ταυτόχρονα νά συνιστᾷ καὶ ἄμεση καὶ ἔμμεση πηγή. Κατ'αὐτὸ τὸν τρόπο, οἱ λαερτιανὲς ἀναφορὲς δὲν μποροῦν νά ἀνταποκριθοῦν στὸ μοντέρνο αἶτημα νά γίνεται ή παραπομπή με ἀκρίβεια ὥστε καὶ νά μπορεῖ νά ἐπαληθευθεῖ. «Ἄς μὴ παρεξηγηθῶ», γράφει ὁ Goulet. «Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Λαέρτιος δὲν ἔχει ποτὲ ἀνὰ χεῖρας τὴν πηγή στην ὁποία ἀναφέρεται. Προπαθῶ μόνο νά πῶ ὅτι σὲ αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὴ λογοτεχνία, ἀρέσκεται ὁ συγγραφέας νά παραθέτει ἀρχαῖες μαρτυρίες, ὅποτε οἱ ἀναφορὲς του δὲν νοοῦνται ὡς οἱ ἄμεσες πηγὲς μίας ἔκφρασης ἀλλὰ ὡς αὐθεντίες ποὺ εἶναι πιὸ σημαντικὲς γιὰ τὸ ὄνομά τους παρὰ ὡς πραγματικὴ πηγή πληροφοριῶν».

Μία λύση στὸ πρόβλημα εἶναι νά ἀναγνωρίσουμε τὴν πολυμέρεια τοῦ λαερτιανοῦ κειμένου. Οἱ προσθῆκες εἶναι τόσο πολλὲς ὥστε κάποτε ὁ Wilamowitz σκέφτηκε νά προτείνει μία ἔκδοση ὅπου τὸ ὑποτιθέμενο ἀρχικὸ κείμενο θὰ τυπωνόταν με πεζὰ καὶ οἱ προσθῆκες με πλάγια γράμματα. (Πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, ἔγινε πρόσφατα μία προσπάθεια νά προσδιορισθεῖ ποιὸς ἦταν ὁ ἀρχικὸς βίος τοῦ Ἀντισθένη)³⁹. Οἱ προσθῆκες στὸ λαερτιανὸ κείμενο δὲν ὑποδηλώνουν ὅτι ὅλες οἱ ἀναφορὲς στὸ συγγραφέα μίας προσθήκης εἶναι καὶ αὐτὲς προσθῆκες. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ μᾶς καταδεικνύει ὅτι ή συγγραφικὴ ἐργασία τοῦ Λαέρτιου ἐλάμβανε χώρα κατὰ στρώματα. Ὁ Goulet ἀναλύοντας τὸ Βιβλίο 1 ὁδηγήθηκε σὲ μία θεωρία «ἐπιστημολογικῆς τομῆς» στὴν ἐρευνα περὶ τῶν πηγῶν. Στὴ γνωστὴ διάκριση μεταξὺ ἰωνικῆς καὶ ἰταλικῆς φιλοσοφίας, ὁ Λαέρτιος ἀναφέρει τὸν Ἀναξίμανδρο ὡς ἀρχηγὴ τῆς ἰωνικῆς σχολῆς ἐνῶ ἀλλοῦ ἀναφέρει τὸν δάσκαλό του Θαλῆ ὡς τέτοιο, τὸν ὁποῖο ἄλλωστε περιλαμβάνει καὶ μεταξὺ τῶν Ἑπτὰ σοφῶν. Ἡ διάκριση ἐδῶ ὀφείλεται στὸ ὅτι κατὰ τὸ διαχωρισμὸ σοφίας καὶ φιλοσοφίας, ὁ Λαέρτιος ἔνιωσε ὅτι ἔπρεπε νά προσθέσει καὶ τὸ περὶ τῶν Ἑπτὰ σοφῶν τμῆμα μαζί με τὸ ὄνομα τοῦ Θαλῆ καί, ἔτσι, νά ξεκινήσει τὴν ἰωνικὴ σχολὴ ἀπὸ τὸν μαθητὴ τοῦ Ἀναξίμανδρο, ἐνῶ σὲ παλαιότερη γραφὴ ή σχολὴ αὐτὴ ἐκκينوῦσε ὄντως ἀπὸ τὸν Θαλῆ. Οἱ ἐπιστολές, πάλι, ποὺ περιλαμβάνονται στὸ ἴδιο βιβλίο, κατὰ τὸν Goulet, εἶναι ἀποσπάσματα μίας συλλογῆς ἐπιστολῶν. (Γιὰ αὐτὴ τὴ συλλογὴ ἔχει προταθεῖ ὅτι ἀποτελοῦσε ἓνα πραγματικὸ ἐπιστολικὸ μυθιστόρημα)⁴⁰. Οἱ ἐπιστολὲς αὐτὲς εἶναι προσθῆκες καὶ

39. M.-O. GOULET-CAZÉ, Le livre I de Diogène Laërce: analyse de sa structure et réflexions méthodologiques, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, 36, 6, Berlin, 1992, σσ. 3951-3970.

40. Πβ. N.C. DÜRSÉN, Die Briefe der Sieben Wissen bei Diogenes Laertios. Möglichkeiten und Grenzen der Rekonstruktion eines verloneren griechischen Briefromans, *Der griechische Briefroman. Gattungstypologie und Textanalyse*, hrsg. von N. Holzberg, Tübingen, 1994, σσ. 84-115.

ἀποτελοῦν τὸ πιὸ ὕστερο στρώμα τῶν Βίων ἐνῶ τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Λαέρτιου – γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ μιλήσουμε παρακάτω – ἀποτελοῦν τὸ ἀρχικὸ στάδιο συγγραφῆς ἢ καὶ ἴσως τὸ προσχέδιο τῆς συγγραφῆς. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὰ ἄλλα ἐπιγράμματα ποὺ ἀναφέρονται ἀπὸ τὸ Λαέρτιο μπορεῖ νὰ προέρχονται ἀπὸ μία εἰδικὴ ποιητικὴ συλλογὴ. Ἡ ὑπόδειξη ὅλων αὐτῶν τῶν στρωμάτων γραφῆς καὶ πηγῶν συνιστᾷ, ὅπως εἶπαμε καὶ στὴν ἀρχή, μεγάλα τμήματα τεκμηρίωσης πού, κατὰ τὸν Goulet, θὰ μπορούσαν νὰ ὀδηγήσουν σὲ πιὸ σταθερὰ συμπεράσματα. Σὲ κάθε περίπτωση, ὁ τρόπος ποὺ ὁ Goulet ἀντιλαμβάνεται τὸ πρόβλημα τῆς ἔρευνας περὶ τῶν πηγῶν τοῦ Λαέρτιου μᾶς ὀδηγεῖ στὸ ἄλλο μεγάλο ζήτημα ποὺ θέτουν οἱ Βίοι του: ἐκεῖνο τῶν φιλολογικῶν εἰδῶν. Προηγουμένως, ὅμως, θὰ ἀναφερθοῦμε λίγο περισσότερο στὶς μελέτες τοῦ Nietzsche γιὰ τὸν Διογένη Λαέρτιο.

3. Ὁ Nietzsche καὶ ὁ Διογένης Λαέρτιος

Καθόλη τὴν ἐξέταση τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ Διογένη Λαέρτιου, τὸ ὄνομα τοῦ γερμανοῦ φιλοσόφου Friedrich Nietzsche ἐπανήλθε πολλές φορές. Εἶναι καιρὸς νὰ ἐπικεντρωθοῦμε λίγο περισσότερο στὴ σχέση μεταξὺ τῶν δύο. Ὁ Jonathan Barnes ἀφιέρωσε ἓνα ἄρθρο⁴¹ γιὰ τὴ θέση τοῦ ἔργου τοῦ Διογένη Λαέρτιου στὴν πρώτη φάση τῆς συγγραφικῆς παραγωγῆς τοῦ Nietzsche, τὴ φιλολογικὴ, ποὺ τὸν ὀδήγησε καὶ στὴν κατάληψη καθηγητικῆς ἑδρας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βασιλείας.

Τὸ 1869 καὶ τὸ 1870, σημειώνει ὁ Barnes, ὁ Nietzsche δημοσίευσε τρεῖς μακροσκελεῖς μελέτες γιὰ τὸν Διογένη Λαέρτιο: *de Laertii Diogenis fontibus, analecta Laertiana* καὶ *Beiträge zur Quellenkunde und Kritik des Laertius Diogenes*. Τὸ τελευταῖο περιέχει καὶ ἓνα μικρὸ εὔρετήριό τῶν τριῶν μελετημάτων, κάτι ποὺ δείχνει ὅτι ὁ Nietzsche τὰ θεωροῦσε ὡς μέρη αὐτοτελοῦς μελέτης. Πρόθεσή του ἄλλωστε ἦταν νὰ τὰ ξαναδουλέψει καὶ νὰ τὰ δημοσιεύσει σὲ ἓνα τόμο καὶ ἀπὸ τὶς σημειώσεις του φαίνεται ὅτι τὸ σχέδιο αὐτὸ ὑπῆρχε στὸ μυαλό του ἕως καὶ τὸ 1874. Νωρίτερα, τὸ 1869 ἔγραφε στὸν φίλο του Erwin Rohde ὅτι ὁ Usener καὶ αὐτὸς σχεδίαζαν μία σειρὰ κριτικῶν ἐκδόσεων γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας ὅπου ὁ ἴδιος θὰ ἀσχολοῦταν μὲ τὸν Διογένη καὶ ὁ Usener μὲ τὸν Στοβαῖο, τὸν ψευδὸ-Πλούταρχο, κλπ. Κανένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ σχέδια, ὥστόσο, δὲν εἶδε τὸ φῶς. Τὰ μελετήματα αὐτὰ συνιστοῦν τὸ ἥμισυ τῶν *Philologische Schriften* του, τὴν πιὸ ὀλοκληρωμένη φιλολογικὴ δουλειά του καὶ τὸ ἥμισυ τῶν

41. Nietzsche and Diogenes Laertius, *Nietzsche Studien*, 15, 1986, σσ. 16 κ. ἐξ.

φιλολογικῶν σημειώσεών του. Ἐπομένως, ὁ Nietzsche ἀνεδείχθη σὲ κλασσικὸ φιλόλογο ἐν πολλοῖς ὡς εἰδικὸς τοῦ Λαέρτιου.

Ὁ Nietzsche, στὶς φιλολογικὲς ἐργασίες του, ἀνταποκρίθηκε στὸ πιὸ πιεστικὸ ἀπ' ὅλα τὰ ἐρωτήματα τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Λαέρτιο, σὲ ἐκεῖνο ποὺ ἀφορᾷ στὶς πηγές του. Ἦταν στὴ Λειψία, ὡς μαθητὴς τοῦ Friedrich Ritschl, ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ τοὺς καταλόγους τῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ δι' αὐτῶν μὲ τὸ ἔργο τοῦ Λαέρτιου. Μίλησε γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον του στὸν δάσκαλό του καὶ αὐτὸς τὸν προέτρεψε νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὸν Λαέρτιο μὲ τὴ φιλοδοξία μάλιστα νὰ κερδίσει ἓνα βραβεῖο τοῦ Πανεπιστημίου. Τὸ χειρόγραφο μὲ τὴ μελέτη του ὀλοκληρώθηκε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1867, κατετέθηκε στὴν ἐπιτροπὴ καὶ τὸν Ὀκτώβριο κέρδισε πράγματι τὸ βραβεῖο. Τὸ ἐπόμενο φθινόπωρο, τὸ πρῶτο μέρος τῆς μελέτης του δημοσιεύθηκε καὶ χάρις σὲ αὐτὴν καὶ τὶς συστάσεις τοῦ Ritschl τοῦ προσφέρθηκε θέση καθηγητοῦ κλασσικῆς φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βασιλείας. Τὸν Μάρτιο τοῦ 1869 ἐκδόθηκε τὸ δεύτερο μέρος τῆς μελέτης καὶ τὸν Μάρτιο τοῦ 1870, τὰ *Analecta*. Τὸν Μάιο τοῦ ἴδιου ἔτους δημοσιεύθηκαν τὰ *Beiträge*.

Ἡ βασικὴ θέση τοῦ Nietzsche σχετικὰ μὲ τὴν πηγὴ τοῦ Λαέρτιου, αὐτὴ ποὺ ὁ ἴδιος ὀνόμαζε *Grundhypothese* συνοψίζεται στὴν ἀκόλουθη πρόταση: «Ὁ Διογένης Λαέρτιος εἶναι μίᾳ ἐπιτομῇ τοῦ Διοκλῆ τοῦ Μάγνητος». Στὴν βασικὴ αὐτὴ θέση κάνει κάποιες ἐπιπροσθετες ἀναφορές, ὅτι ὑπάρχουν ἀκόμη στὸ Λαέρτιο στοιχεῖα ἀναφορᾶς στὸν Φαβωρίνο· στὰ ἄτεχνα ἐπιγράμματα τὸν τέλος, γιὰ τὸ βιβλίο τὸ σχετικὸ μὲ τοὺς Σκεπτικούς, ὁ Nietzsche δέχεται ὡς πηγὴ κάποιο Θεοδόσιο. Ὅπωςδήποτε, μέσῳ τοῦ Διοκλῆ εἶναι ποὺ κάνει ὁ Nietzsche ἀναφορές καὶ σὲ ἄλλες πηγές.

Ὁ Barnes στὸ ἄρθρο του δείχνει τὶς πολλὲς ἀδυναμίες τῶν θέσεων τοῦ Nietzsche. Καταλήγει ὥστόσο ὅτι αὐτὲς δὲν μποροῦν νὰ καταπέσουν ὀλοκληρωτικά, ὅχι ἐπειδὴ εἶναι τόσο ἰσχυρές, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ ἐπιστήμη περὶ τῶν πηγῶν τοῦ Λαέρτιου δὲν ἔχει κάνει ἀκόμη τὶς ἀναγκαῖες προόδους ὥστε νὰ φτάσει σὲ θετικὸ ἀποτέλεσμα. Ἀκόμη, οἱ μελέτες τοῦ Nietzsche εἶχαν, λέει, μεγάλες ἐπιστημονικὲς ἀρετές: λόγια φαντασία, ἀναλυτικὸ πνεῦμα καὶ συλλογιστικὴ δύναμη. Ὁ Maas, σημαντικὸς αὐτὸς μελετητὴς τοῦ Διογένη, θεωρεῖ τὰ μελετήματα τοῦ Nietzsche ὡς σημαντικὴ στιγμή στὴν ἱστορία τῆς σχετικῆς φιλολογικῆς ἐρευνας.

Ὅπωςδήποτε, στὴν φιλολογικὴ ἐρευνα γιὰ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, ὁ Nietzsche δὲν κατέχει κάποια ἰδιαίτερα περίοπτη θέση. Τὸ μεγάλο ὄνομα ἐδῶ εἶναι ὁ Hermann Diels καὶ τὸ ἔργο του γιὰ τοὺς Ἕλληνες δοξογράφους. Στὸν πρόλογό του στὸ ἔργο αὐτό, ὁ Diels ἐκφράζεται μὲ περιφρόνηση γιὰ τὸν Nietzsche. Τὴ γνώμη αὐτὴ μοιράστηκε καὶ ὁ Wilamowitz. Ὡστόσο, ἡ θεωρία τοῦ Nietzsche εἶχε καὶ τοὺς θαυμαστὲς τῆς, ὅπως τὸν Usener, ἐνῶ γιὰ κάποιο χρονικὸ διάστημα εἶχε ἰσχυρὴ παρουσία στὴ γερμανικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη. Ὡστόσο, ἡ γνωστὴ

μετέπειτα φιλοσοφική εξέλιξη του Nietzsche τὸν ἀπέκοψε ἀπὸ τοὺς φιλολόγους θαυμαστές του.

Ὅσον ἀφορᾷ στὴ φιλοσοφικὴ σχέση τῶν δυό, σὲ πρώτη ματιά, ὁ Nietzsche δὲν φαίνεται νὰ ἐκτιμοῦσε τὸν Λαέρτιο. Στὰ μελετήματά του ὑπάρχει σωρεία ὑποτιμητικῶν ἐκφράσεων γι' αὐτόν. Ὡστόσο, παρόλα τὰ συγγραφικὰ μειονεκτήματά του, αὐτὸς εἶναι ὁ «φύλακας τῶν κοσμημάτων» τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ τὰ ἀπολαύσει ἂν ὁ Λαέρτιος δὲν τοῦ δώσει τὸ κλειδί. Στὸ ἄρθρο του, «ὁ Σοπνεχάουερ ὡς παιδαγωγός», ὁ Nietzsche γίνεται ἀκόμη πιὸ ἐπεξηγηματικός· ἐπιτίθεται στὸν χεγκελιανῆς προέλευσης ἱστορικὸ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας Zeller καὶ γράφει ὅτι αὐτὸς ὑπολείπεται πολὺ ἀπέναντι στὸν Λαέρτιο. Ὁ τελευταῖος εἶχε τουλάχιστον κρατήσει τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας ἐνῶ ὁ Zeller δὲν διατηρεῖ οὔτε τὸ πνεῦμα οὔτε καὶ τίποτε ἄλλο. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ κάνει εὐδιάκριτο ὅλο τὸν ἀντί-ἐγκελιανισμό τοῦ Nietzsche.

Γιὰ τὴν συγγραφικὴ προσωπικότητα τοῦ Διογένη, ὁ Nietzsche θέτει ὅτι ὁ Λαέρτιος ἦταν πρῶτιστα ἓνας ποιητὴς ποὺ χρησιμοποίησε ὡς ὄχημα προβολῆς τῶν ποιημάτων του, τοὺς *Bücher* τῶν φιλοσόφων. Τὴν ἰδέα περὶ πρωταρχικότητας τῆς ποίησης στὸν Λαέρτιο δανείστηκε ὁ Nietzsche ἀπὸ τὸν λόγιο τῆς Ἀναγέννησης Francesco Patrizzi⁴².

Γίνεται φανερὸ ὅτι κοντὰ στὶς φιλολογικὲς ἐπιδόσεις του, ὁ Nietzsche αἰσθάνθηκε κάποιον βαθύτερο ἐπηρασμὸ ἀπὸ τὸν Διογένη Λαέρτιο. Στὸ τέλος τοῦ Προλόγου τοῦ σιὸ ἔργο του γιὰ τὴ Φιλοσοφία κατὰ τὴν τραγικὴ περίοδο τῶν Ἑλλήνων, ὁ Nietzsche δηλώνει ὅτι ἐκτιμᾷ ἰδιαίτερα τὸ ἀνεκδοτολογικὸ ὕλικό γιὰ τοὺς φιλοσόφους καὶ μάλιστα τὸ προτιμᾷ σὲ σχέση μὲ τὰ ὑπόλοιπα. Αὐτὴ εἶναι μία κατευθεῖαν ἂν ὄχι ἄμεση ἀναφορὰ στὸν Λαέρτιο καὶ στὸν τρόπο ποὺ αὐτὸς ὀργάνωνε τὸ ὕλικό του. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ δηλώνει ὅτι ὑπάρχει ὡστόσο μία βαθύτερη φιλοσοφικὴ σχέση. Ὁ Λαέρτιος, ἀνεκδοτολόγος, βιογράφος, δοξογράφος, μακρυνὰ ἀπὸ τὸν φιλοσοφικὸ δογματισμό, εἶναι πολὺ κοντὰ στὸν τρόπο ποὺ προσλάμβανε τὴ φιλοσοφικὴ ἐργασία ὁ Nietzsche: ἐπίθεση κατὰ τῆς μεταφυσικῆς, κατὰ τοῦ μονοπωλίου τῆς Ἀλήθειας, ὑπὲρ τῆς βαθιᾶς ἐπιφανειακότητος, τῆς ἀνέμελης καὶ ποιητικῆς στοχαστικότητος, ὑπὲρ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἐρμηνευτικῶν ὀπτικῶν μέχρι ἐξουθένωσης τοῦ δογματισμοῦ. Ἐκπαιδευμένος στὸν φιλολογικὸ γερμανικὸ θετικισμό, ὁ Nietzsche θὰ νιοθετήσῃ τὸν ἐπιστημονικὸ σκεπτικισμό πρὶν προχωρήσῃ στὴ διαμόρφωση τῆς προσωπικῆς του φιλοσοφίας. Σὲ αὐτὴ τὴν πορεία, ὁ Λαέρτιος εἶναι μία καλὴ προπαίδεια στὸν ἀνοιχτὸ στοχασμό.

Εὐκόλα βλέπουμε μὲ ποῖο τρόπο ὁ Nietzsche σημάδεψε τὴν μετέπειτα

42. Τὴν ἰδέα αὐτὴ ὁ J. Barnes λίγο βιαστικὰ τὴ θεωρεῖ ἀνόητη (ἐνθ' ἂν., σ. 23, σημ. 39).

έρευνα για τὸν Λαέρτιο: ὁ Mejer σημαίνει τὴν ἐπιστροφή στὰ θεμέλια του θετικισμοῦ· ὁ Goulet δραστηριοποιεῖται στὸ ἐρμηνευτικὸ ἐπίπεδο· καὶ ὁ Gigante, ὅπως θὰ δοῦμε, ἀντι-νιτσεϊκὸς καὶ νιτσεϊκὸς συνάμα, φαίνεται νὰ ἐνεργοποιεῖται σὲ ὅλα τὰ θέματα ποὺ εἰσήγαγε ἡ νιτσεϊκὴ ἀνάγνωση μ' ἓνα πνεῦμα σαφῶς μοντερνιστικό. Τελευταῖες ἐκφάνσεις αὐτῆς τῆς περὶ τὸν Λαέρτιο ἐπιστημοσύνης τῶν δυὸ τελευταίων αἰώνων.

4. Τὸ πρόβλημα τῶν φιλολογικῶν εἰδῶν (genres) στὸν Λαέρτιο

4.1. Ἡ ποίηση στὸν Διογένη Λαέρτιο

Ἄν καὶ ὁ Λαέρτιος δὲν θεωρεῖται κορυφαῖο πνεῦμα, ὥστόσο τὸ ἔργο του ἐκφράζει κάποιες βασικὲς συνιστώσες μιᾶς συγγραφικῆς προσωπικότητος. Σημαντικὸ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ συλλογὴ *Βίων* του περιλαμβάνει καὶ ἐπιγράμματα του, 52 τὸν ἀριθμό. Ὁ Nietzsche, μάλιστα, θεωροῦσε τὰ ἐπιγράμματα αὐτὰ ὡς καλὴ ἀρχὴ μελέτης τῆς προσωπικότητος τοῦ Λαέρτιου⁴³. Ὅταν ἔγραφε τοὺς Βίους του, κατὰ τὸν Mejer, εἶχε ἤδη δημοσιεύσει κάποια ποιήματά του σὲ μία συλλογὴ ἐπιγραμμάτων, ὅπως βλέπουμε στὸ χωρίο 1.39: «ἔστι καὶ παρ' ἡμῖν ἐς αὐτὸν ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Ἐπιγραμμάτων ἡ Παμμέτρῳ τόδε τὸ ἐπίγραμμα...», καθὼς καὶ στὸ 1.63: «ἔστι δὲ καὶ ἡμέτερον ἐπίγραμμα ἐν τῇ προειρημένῃ Παμμέτρῳ, ἐνθα καὶ περὶ πάντων τῶν τελευτησάντων ἐλλογίμων διελέγεται παντὶ μέτρῳ καὶ ἀριθμῷ, ἐπιγράμμασι καὶ μέλεσι». Στὸν τίτλο *Παμμέτρος* ὁ Διογένης ἀναφέρεται τρεῖς φορές ἀκόμη: 7.31, 8.75 καὶ 9.43, ἀλλὰ δὲν εἶναι ξεκάθαρο ἂν πρόκειται γιὰ ὅλο τὸ ἔργο ποὺ διαιροῦταν σὲ δυὸ βιβλία (βλ. 1.39) ἢ μόνο γιὰ τὸ πρῶτο βιβλίο ὅπως ὑπέθεσαν οἱ Nietzsche καὶ Shwartz.

Εἶναι ἄραγε τὰ ἐπιγράμματα αὐτὰ πρωτότυπα; (ὑπονοεῖται στὸ ἐρώτημα αὐτό: σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸ πεζὸ κείμενό του). Ὁ Nietzsche⁴⁴ καὶ ὁ J. Freudenthal⁴⁵ θεώρησαν ὅτι τὸ δεῦτερο ἐπίγραμμα τοῦ Διογένη γιὰ τὸν Πλάτωνα, στὸ 3.45, εἶναι ἀναπαραγωγὴ παλαιότερου ἐπιγράμματος καθὼς οἱ δυὸ πρῶτες σειρὲς του βρίσκονται καὶ στὸν Ὀλυμπιόδωρο, *Vita Platonis*, σὲ πεζὴ μορφή. Ὡστόσο, τὸ πρόβλημα ἐδῶ δὲν εἶναι ἡ ἐκφραζόμενη ιδέα ἀλλὰ ποιὸς τὴν μορφοποίησε πρῶτος σὲ στίχο. Σὲ κάθε περίπτωση, ἡ ἀναφορὰ στὸν Ὀλυμπιόδωρο ἀποτελεῖ στοιχεῖο κατὰ τῆς πρωτοτυπίας τοῦ Διογένη. Ὁ Mejer πάντως διατείνεται ὅτι ἡ στιχουργικὴ καὶ μετρικὴ του ἱκανότητα εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἐπιγράμματα ἀναφέρονται στὸν θάνατο ἑνὸς φιλοσόφου (π.χ., πβ. 1.39, 2.112, 4.61, 5.68, 6.79, 9.59) ἢ ἀναπτύσσουν ἓνα θέμα ποὺ ἀναφέρεται

43. *Philologica*, I, σ. 171. Πβ. MEJER, *ἐνθ' ἀν.*, σ. 46, σημ. 96, κ. ἐξ.

44. *Philologica* I, σσ. 176 – 177.

45. *Hellenistische Studien*, Breslau, 1879, σσ. 304-305.

προηγούμενα στο πεζό κείμενο. Πιο πρωτότυπα είναι τα επιγράμματα του Λαέρτιου που αποδοκιμάζουν την αυτοκτονία: 2.15, 2.144, 4.3^{πβ}. Επίσης 6.100. Θαυμάζει όμως την στωϊκή στάση απέναντι στο θάνατο (4.15) έως το σημείο να προτιμά την αυτοκτονία από το φόβο του θανάτου (4.66). Βλέπουμε λοιπόν και εδώ ότι ο Διογένης δεν επιδεικνύει κάποια ιδιαίτερη συνέπεια σκέψης.

Στο μακρὺ ποίημά του για τὸν Βίωνα τὸν Βορυσθενίτη (4.55-57), καταδικάζει τὸν φιλόσοφο ἐπειδὴ δὲν εἶναι συνεπὴς πρὸς τὴς Ἀρχὲς τῆς ἴδιας τῆς φιλοσοφίας του: ἀπὸ τὸν φόβο τοῦ θανάτου στράφηκε στὴ θρησκεία καὶ τὴ δεισιδαιμονία. Τὸ ποίημα λέγεται ὅτι ἐκφράζει πραγματικὸ θρησκευτικὸ αἶσθημα ὅπως καὶ τὸ συνεχὲς ἐνδιαφέρον τοῦ Διογένη γιὰ τὸ θέμα τοῦ θανάτου.

4.2. Οἱ θέσεις τοῦ J. Mejer

Ὁ Mejer δείχνει⁴⁶ ὅτι ὁ Λαέρτιος ἐνδιαφερόνταν πρῶτιστα γιὰ τὸν βίον τῶν φιλοσόφων παρὰ γιὰ τὴς ιδέες τους, ἔτσι ὥστε οἱ δοξογραφικὲς ἀναφορὲς του νὰ ὑπολείπονται. Κατ'αὐτὸ τὸν τρόπο, ἀναφέρεται σὲ αὐθεντίες περισσότερο καθόσον ἀφορᾷ στὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα τῶν φιλοσόφων καὶ πολὺ λιγότερο κατὰ τὴν ἐκθεσὴ τῶν φιλοσοφικῶν ιδεῶν τους. Συνήθως δίνει μία ἄποψη γιὰ τὴν φιλοσοφία τοῦ κάθε φιλοσόφου, χωρὶς νὰ τὴν κρίνει ἢ ἔστω νὰ τὴν συζητᾷ, ἐνῶ συνηθέστερα τὴν συνδέει μὲ τὸν βίον τοῦ φιλοσόφου. Δυὸ ἦσαν οἱ κύριες ἀνησυχίες του κατὰ τὴς φιλοσοφικὲς πραγματεύσεις του: (1) νὰ δείξει ὅτι ἡ φιλοσοφία ἦταν πρῶτιστα ὑπόθεση ἐλληνικὴ (2) νὰ παρουσιάσει τὴς φιλοσοφικὲς σχολὰς καὶ θεωρίες μὲ ἀπαριθμήσεις καὶ κατατάξεις. Ὁ Λαέρτιος εἶναι γνωστὸς γιὰ δυὸ σημαντικὲς ταξινομητικὲς διακρίσεις: ἡ πρώτη εἶναι μεταξὺ σοφῶν καὶ φιλοσόφων καὶ ἡ δεύτερη, μεταξὺ τῆς ἰωνικῆς καὶ ἰταλικῆς φιλοσοφίας⁴⁷. Ἐπιμένει δὲ ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν ἔχει βαρβαρικὴ καταγωγὴ καὶ τονίζει τὴ σημασία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ (πβ. 1.101-105, 4.67, 2.58, 7.2-3). Κατὰ τὰ ἄλλα, δείχνει ἓνα πραγματικὸ πάθος γιὰ τὴν ταξινόμηση: στὸ Προοίμιο, 13-20, βλέπουμε διάφορες μεθόδους κατάταξης φιλοσόφων. Τὸ ἐνδιαφέρον του γι'αὐτὰ τὰ ζητήματα καταδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐπανέρχεται σὲ αὐτὰ καὶ σὲ ἐπόμενα βιβλία. Τὰ δοξογραφικὰ τμήματα, ποὺ ἀναφέρονται κυρίως στοὺς μετὰ τὸν Σωκράτη φιλοσόφους, δὲν εἶναι παρὰ ὅρισμοι καὶ ταξινομήσεις, ἐνῶ τὰ μόνα καθεαυτὸ φιλοσοφικὰ κείμενα εἶναι οἱ ἐπιστολὲς καὶ ρήσεις τοῦ Ἐπίκουρου στὸ Βιβλίο 10.

46. J. MEJER, *ἐνθ' ἄν.*, σσ. 50 κ. ἐξ.

47. Πβ. O. GIGON, *ἐνθ' ἄν.*, σ. 39^π R. HOPE, *ἐνθ' ἄν.*, σσ. 109-112.

Ὡς πρὸς τὰ βιογραφικὰ τμήματα, αὐτὰ φαίνονται νὰ φέρουν τὰ σχετικὰ χαρακτηριστικά της ἑλληνιστικῆς παράδοσης: ὄχι χρονολογικὴ ἐξιστόρηση ἀλλὰ περιγραφή τῆς φυσιογνωμίας καὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ φιλοσόφου, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀνάγκη παρεμβολῆς πολλῶν ἀνεκδοτολογικῶν λεπτομερειῶν καὶ ἀποφθεγμάτων. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ ἡ ἀσυμμετρία ποὺ παρατηρήσαμε καὶ προηγουμένως: τὰ δοξογραφικὰ τμήματα φαίνεται νὰ ἔχουν ληφθεῖ αὐτούσια καὶ ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ μία πηγὴ ἐνῶ τὰ βιογραφικὰ εἶναι σύνθεμα ἀπὸ διαφορετικὰς πηγὰς καὶ ἴσως γι' αὐτὸ παρουσιάζουν ἑλλειψη ὁργάνωσης. Μόνο ἡ ἀριστοτελικὴ δοξογραφία συνιστᾷ ἐξαίρεση, ἐπειδὴ προέρχεται ἀπὸ τρεῖς διαφορετικὰς πηγὰς ὅπως ἔδειξε ὁ P. Moraux⁴⁸. Ἐνδιαφέρον ἔχουν παρεμβλητὲς παρατηρήσεις, «συγγραφικὰς πινελίαι», ὅπως αὐτὲς ποὺ διαβεβαιώνουν ὅτι ὁρισμένα ἀρχαῖα μνημεῖα, βιβλία, ἔθιμα, ὑπάρχουν ἀκόμη («ἔτι καὶ νῦν»: 1.110, 1.119, 2.14, 2.40, 5.76, 5.77, 8.35, 8.72, 8.75, 9.52). Ὁ Bahnsch ὑποστήριξε ὅτι οἱ παρεμβολὲς αὐτὲς ὀφείλονται στὶς πηγὰς τοῦ Διογένη⁴⁹ ἀλλὰ ὁ Mejer δὲν βλέπει κανένα λόγον νὰ ἀμφισβητήσουμε ὅτι ἡ πατρότητά τους ἀνήκει στὸν Λαέρτιον· κανένα ἄλλο λόγο, τουλάχιστον, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν γενικὴ δυσπιστία ἀπέναντι στὶς συγγραφικὰς ἱκανότητάς του. Στὸν Λαέρτιον, ἴσως περιέργως, δὲν ἀπουσιάζει ἡ κριτικὴ πρὸς τὰς πηγὰς του. Στὰ χωρία 1.5, 2.134, 5.6, 8.6, 9.20, 10.9 ἐκφράζει τὴν ἀντίρρησην του· στὰ χωρία 2.39, 9.40, τὴν συμφωνία του.

Κατὰ τὸν Mejer, ὁ Διογένης σταματᾷ τοὺς Βίους του ἐκεῖ ὅπου δὲν μπορεῖ νὰ συνεχίσει τὴ διαίρεσιν σὲ σχολὰς, ὅταν δηλαδὴ αὐτὲς ὑποχωροῦν καὶ ἀρχίζει ὁ ἐκλεκτισμός. Προσπαθώντας ἐπίσης νὰ τονίσῃ τὴν ἑλληνικότητα τῆς φιλοσοφίας, σταματᾷ πρὶν χρειαστεῖ νὰ ἀναφέρει κάποιον ῥωμαῖον φιλόσοφον ἢ νὰ προχωρήσῃ στὶς ἀνατολίτικας ἐπιδράσεις ποὺ ἐκδηλώνονται ἰδιαίτερα στὸν νεοπλατωνισμό καὶ τὸν νεοπυθαγορισμό. Ἴσως ὅμως καὶ νὰ μὴν πρόλαβε τὸν νεοπλατωνισμό καθὼς οἱ Βίοι του, ὅπως φαίνεται στὸ 3.47, ἦταν ἀφιερωμένοι σὲ μία γυναῖκα ποὺ ἂν καὶ ἐνδιαφερόταν γιὰ τὸν πλατωνισμό, ὁ ἴδιος ὥστόσο δὲν κάνει λόγο γιὰ κάποια νεοπλατωνικὴ ἀναγέννηση. Εἶχε συνείδηση ὥστόσο ὅτι ἡ φιλοσοφία συνεχιζόταν, καθὼς στὸ 10.9 δηλώνει ὅτι ἡ ἐπικουρεία φιλοσοφία ἐξακολουθεῖ: «ἢ τὲ διαδοχῇ, πασῶν σχεδὸν ἐκλιπουσῶν τῶν ἄλλων, ἐσαεὶ διαμένουσα καὶ νηρίθμους ἀρχὰς ἀπολύουσα ἄλλην ἐξ ἄλλης τῶν γνωρίμων». Ὁ Nietzsche ἀμφισβήτησε ὅτι ἡ δήλωση αὕτη προερχόταν ἀπὸ τὴ γραφίδα τοῦ ἴδιου τοῦ Διογένη⁵⁰.

48. L'exposé de la philosophie d'Aristote chez Diogene Laërce, *La revue philosophique de Louvain*, 47, 1949, σσ. 5-43.

49. Fr. BAHNSCH, *ἔνθ' ἀν.*, σ. 22.

50. Πβ. *Philologica*, I, σ. 80.

Οί άνωτέρω παρατηρήσεις μᾶς εἰσάγουν στο μέγα πρόβλημα τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, γιὰ τὴν μελέτη τῆς ὁποίας βασικὸ παραμένει τὸ ἔργο τοῦ Hermann Diels, *Doxographi Graeci*, καὶ τὰ Προλεγόμενα τοῦ συγγραφέα στο ἴδιο ἔργο. Εἶναι ὁ Mejer, ὅμως, ποὺ ἀναλαμβάνει στο βιβλίο του μία τυπολογία τῶν ἱστορικῶν τῆς φιλοσοφίας εἰδῶν κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα⁵¹. Ἔτσι, ἡ φιλολογία περὶ τῆς «ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας» στὴν ἀρχαιότητα μπορεῖ νὰ περιλαμβάνει:

- (1) τὴ βιογραφία ἐνὸς φιλοσόφου (βίος)
- (2) μία ἐπισκόπηση τῆς διαδοχῆς τῶν φιλοσόφων (διαδοχαί)
- (3) μία παρουσίαση τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος μίας σχολῆς (Περὶ αἱρέσεων)
- (4) μία δοξογραφικὴ ἐπισκόπηση (ἀρέσκοντα, δόγματα, placita)

Ἡ ἀνωτέρω ἀπαρίθμηση πρέπει νὰ γίνεται ἀντιληπτὴ μόνο ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι εἶναι λάθος νὰ θεωρεῖται ἓνα ἔργο τῆς ἀρχαιότητος «ἱστορία τῆς φιλοσοφίας» ἀπλὰ καὶ μόνο ἐπειδὴ περιέχει πληροφορίες γιὰ μία ἱστορία τῆς φιλοσοφίας στὴν ἀρχαιότητα. Ἄλλωστε, δὲν εἶναι ὅλοι οἱ φιλόσοφοι, ποὺ δίνουν πληροφορίες γιὰ ἄλλους φιλοσόφους, ἱστορικοὶ τῆς φιλοσοφίας. Τὸ πρόβλημα τῆς κατηγοριοποίησης ἐπιτείνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ περισσότερα ἀρχαῖα ἔργα ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας εἶναι πλέον χαμένα.

Στὴ συνέχεια, δίνονται λίγες πληροφορίες γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ τέσσερα παραπάνω εἶδη ἢ ὑπο-εἶδη τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας.

(α) Διαδοχαί — Ο τίτλος αὐτὸς ἀναφέρεται συνήθως στὸν πληθυντικό. Μεταξὺ τῶν συγγραφέων ποὺ ἐπιδόθησαν σὲ τέτοια ἔργα εἶναι οἱ: Σωτίων, Ἡρακλείδης, Σωσικράτης, Ἀλέξανδρος, Ἰάσων, Ἀντισθένης, Νικίας. Βασικὴ δομὴ συγγραφῆς τῶν Διαδοχῶν εἶναι ἡ σχέση δασκάλου/μαθητῆ. Ὡστόσο, ἀπὸ τὰ ἐναπομείναντα ἀποσπάσματα φαίνεται ὅτι οἱ Διαδοχαί περιεῖχαν πολλὰς βιογραφικὰς λεπτομέρειες ποὺ ἀφοροῦσαν στὸν τόπο καταγωγῆς ἐνὸς φιλοσόφου, τὶς σχέσεις του μὲ τὴν οἰκογένειά του καὶ ἄλλους φιλοσόφους, ἡμερομηνίες, βιβλιογραφικὰς λεπτομέρειες, ἀνέκδοτα καὶ ἀποφθέγματα, χαρακτηρισμοὺς φιλοσόφων.

Τὰ ἴδια ἀποσπάσματα μᾶς δείχνουν, βάσει τῆς συχνότητος, ὅτι ἡ ἔκθεση τῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν ἐνὸς φιλοσόφου δὲν συνιστοῦσε τὸ μεγαλύτερο μέρος ἐνὸς βιβλίου Διαδοχῶν. Συγγενὲς πρὸς τὶς Διαδοχὰς φιλολογικὸ εἶδος ἦταν καὶ οἱ ἱστορίες μίας φιλοσοφικῆς σχολῆς ὅπως αὐτὲς τοῦ

51. J. MEJER, *ἔνθ' ἀν.*, σσ. 50 κ. ἐξ.

Φαινία τοῦ Ἑρέσιου ἢ τοῦ Ἰδομενέα ἀπὸ τῆ Λάμψακο περὶ Σωκρατικῶν, τοῦ Σφαίρου περὶ Ἑρέτριων φιλοσόφων, τοῦ Στρατοκλῆ περὶ Στωϊκῶν.

(β) *Περὶ αἰρέσεων* — Τὸ περιεχόμενο τῶν ἔργων μὲ αὐτὸ τὸν τίτλο εἶναι πιὸ ἀμφιλεγόμενο. Μεταξὺ τους ἀναφέρουμε: Ἑρατοσθένους, *Περὶ τῶν κατὰ φιλοσοφίαν αἰρέσεων*· Ἱπποβότου, *Περὶ αἰρέσεων*· Παναίτιου, *Περὶ αἰρέσεων*· Ἀπολλόδωρου, *Περὶ τῶν φιλοσόφων αἰρέσεων*· Ἀρείου Διδύμου, *Περὶ αἰρέσεων*· Θεοδώρου, *Περὶ αἰρέσεων*. Στὸ 1.19 τοῦ Λαέρτιου, μετὰ τῇ διαίρεση τῆς φιλοσοφίας σὲ φυσικὴ, ἠθικὴ καὶ διαλεκτικὴ, ἀναπαράγεται ὁ κατάλογος τῶν «αἰρέσεων» τοῦ Ἱπποβότου: Μεγαρικὴ, Ἑρετρικὴ, Κυρηναϊκὴ, Ἐπικούρεια, Ἀννικέρεια, Θεοδώρεια, Ζηνώνεια ἢ Στωϊκὴ, Ἀκαδημαϊκὴ, Περιπατητικὴ· ὁ Λαέρτιος σημειώνει ὅτι ὁ Ἱπποβότος δὲν ἀναφέρει οὔτε τὴν Κυνικὴ, οὔτε τὴν Ἡλειακὴ, οὔτε τὴ Διαλεκτικὴ. Ὅσο γιὰ τὴν Πυρρώνεια, αὐτὴ δὲν συνιστᾷ σχολὴ «διὰ τὴν ἀσάφειαν». Τὸ σημαντικό ἐδῶ εἶναι ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Ἱπποβότου καὶ κατὰ συνέπεια ὅλα τὰ «περὶ αἰρέσεων» ἔργα περιορίζονται στὸν τομέα τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας καὶ μάλιστα τῆς μετὰ-σωκρατικῆς περιόδου. Ἀργότερα, μπορεῖ ὁ ὅρος νὰ χρησιμοποιοῦνταν μὲ διευρυμένη σημασία, ὅπως στὸν Φιλόδημο, ἂν καὶ στὸ Γαληνὸ ἐξακολουθεῖ ὁ ὅρος νὰ ἀναφέρεται σὲ ἠθικὰ κυρίως ζητήματα. Ἔτσι, κατὰ τὸν Mejer, τὸ φιλολογικὸ αὐτὸ εἶδος συνίσταται σὲ συστηματικὲς ἐκθέσεις τῆς φιλοσοφίας τῶν σχολῶν μετὰ τὸν Σωκράτη, χωρὶς αὐτὸ νὰ ἀποκλείει καὶ τὴν παράθεση βιογραφικῶν λεπτομερειῶν. Ἐδῶ, πιθανῶς, ἀνήκε καὶ τὸ ἔργο *Ἐπίδρομή τῶν φιλοσόφων* τοῦ Διοκλῆ τοῦ Μάγνητος, σὲ διάκριση πρὸς τὸ *Βίοι τῶν φιλοσόφων* τοῦ ἰδίου, ἂν φυσικὰ δὲν ἐπρόκειτο γιὰ τὸ ἴδιο ἔργο ὅπως ὑποστήριξε ὁ Nietzsche.

(γ) *Δοξογραφία* — Κατὰ τὸν Rudolf Pfeiffer, ἡ καταγωγὴ τοῦ φιλολογικοῦ αὐτοῦ εἵδους βρίσκεται στὸν Ἀριστοτέλη καὶ ὀρίζεται ὡς «ἢ κατὰ εἰδικὰ θέματα συλλογὴ φιλοσοφικῶν δογμάτων, τὰ ὁποῖα ὠνομάζοντο δόξαι... ὁ Θεόφραστος ἦτο ἐντεταλμένος νὰ κάμῃ συλλογὴν τῶν Γνωμῶν τῶν φυσικῶν, τῶν Φυσικῶν δοξῶν, ἀπὸ τοῦ Θαλοῦ μέχρι τῆς ἐποχῆς του εἰς δέκα ἕξ (ἢ δέκα ὀκτώ) βιβλία. Ἄλλοι μαθηταί του, ὡς ὁ Εὐδήμος, ἔπραξαν τὸ αὐτὸ δι' εἰδικᾶς ἐπιστήμας. Εἰς τοὺς νεώτερους χρόνους ὅλοι αὐτοὶ οἱ συγγραφεῖς συνέβη νὰ ὀνομασθοῦν Δοξογράφοι». Ὁ Pfeiffer πάντως σημειώνει: «δὲν γνωρίζω ἂν τὸν νέον ὄρον ἔπλασε ὁ Diels ἢ ὁ μέγας ἐν Βόννῃ διδάσκαλός του Herman Usener»⁵². Κατὰ τὸν Mejer, ὁ

52. R. PFEIFFER, *Ἱστορία τῆς κλασσικῆς φιλολογίας, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν μέχρι τοῦ τέλους τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων*, Ἀθήνα, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 1972, σσ. 99-100 καὶ σημ. 3.

ὄρος «δοξογραφία» χρησιμοποιεῖται σήμερα γιὰ κάθε ἀναφορὰ στὶς γνώμες (δόξαι, ἀρέσκοντα, *placita*) κάποιου ἀρχαίου φιλοσόφου ἢ ἐπιστήμονα. Ο Diels ὅμως εἶχε χρησιμοποιήσει μόνο τὸν ὄρο «doxographi» ἀποκλειστικὰ γιὰ τοὺς συγγραφεῖς βιβλίων μὲ θέμα τὶς φυσικὲς καὶ μεταφυσικὲς ἀπόψεις τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων σὲ ἀντίθεση πρὸς τοὺς βιογράφους, τοὺς συγγραφεῖς δηλαδὴ βιογραφιῶν τῶν ἰδίων αὐτῶν ἀνδρῶν. Οἱ θέσεις τοῦ Diels γιὰ τοὺς δοξογράφους ὅπως ἀναπτύσσονται στὰ «Προλεγόμενά» του στὸ βασικὸ αὐτὸ ἔργο γίνονται καὶ σήμερα γενικῶς δεκτές.

Ἡ ὁργάνωση τῶν βιβλίων μὲ συλλογὲς γνωμῶν περιελάμβανε τὴν παράθεση τῶν ἀπόψεων διαφόρων φιλοσόφων κάτω ἀπὸ θεματικὲς ἐνότητες. Ὁ Mejer κάνει τὴ διευκρίνιση ὅτι οἱ θεματικὲς αὐτὲς ἐνότητες, καθὼς ἔχουν διατυπωθεῖ μεταγενέστερα, κατὰ τὴν ἐλληνιστικὴ περίοδο, δὲν εἶναι καθόλου βέβαιο ὅτι ἀνταποκρίνονταν στὰ φιλοσοφικὰ ἐρωτήματα ποὺ εἶχαν θέσει ἐξαρχῆς οἱ φιλόσοφοι. Ἐπρόκειτο, δηλαδὴ, μᾶλλον γιὰ σχολικὸ ἐργαλεῖο παρὰ γιὰ ἔρευνα τῆς προσωπικῆς φιλοσοφίας τοῦ κάθε φιλοσόφου. Ἀνάμεσα στοὺς συγγραφεῖς δοξογραφικῶν ἔργων ἀναφέρονται, κατὰ τὸν 3ο αἰ. π.Χ.: Ἀρίστων ὁ Χίος, *Περὶ τῶν Ζήνωνος δογμάτων* κατὰ τὸν 2ο αἰ. π.Χ.: Ἀπολλόδωρος ὁ Στωϊκός, *Αἱ εἰς τὰ δόγματα Εἰσαγωγαί*. Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, *Συναγωγὴ τῶν δογμάτων*. Διογένης, *Ἐπιτομὴ τῶν Ἐπικούρου ἠθικῶν δογμάτων* κατὰ τὸν 2ο αἰ. π.Χ.: Πλούταρχος, *Περὶ τοῦ τι ἔδοξεν Ἡρακλείτῳ*. Πseudo-Πλούταρχος, *Στοιχεῖαι*. Νικόμαχος, *Συναγωγὴ τῶν πυθαγορείων δογμάτων*. Ἀλβένος, *Περὶ τῶν Πλάτωνι ἀρεσκόντων* (ὁ Διδασκαλικὸς εἶναι μᾶλλον μία ἐπιτομὴ τοῦ ἔργου αὐτοῦ). Ἀπουλήιος, *De Platone et eius dogmate*. Ἐχομε ἐπίσης δυὸ ἔργα χωρὶς χρονολόγησι: Κελσίνος, *Συναγωγὴ δογμάτων πάσης αἰρέσεως φιλοσόφου*. Μελεάγρος, *Περὶ δοξῶν*. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ψευδο-Πλούταρχο ἔχουν διασωθεῖ μόνο τρία ἀποσπάσματα (τῶν δυὸ Ἀπολλόδωρων καὶ τοῦ Μελεάγρου) ἃν καὶ ἡ ταυτοποίησή τους ἐγείρει ἐπίσης ἀμφιβολίες.

Ἡ ὑπόδειξις αὐτῆς τῆς λογοτεχνίας δὲν ἀποκλείει ἄλλα φιλοσοφικὰ ἔργα νὰ περιεῖχαν μεγάλα δοξογραφικὰ τμήματα. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, δὲν ἀποκλειόταν ἡ συμπερίληψη βιογραφικῶν στοιχείων στὰ δοξογραφικὰ ἔργα, ἴσως ὑπὸ τὴν μορφή εἰσαγωγικῶν σημειωμάτων.

(δ) *Βίοι φιλοσόφων* — Οἱ βιογραφίαι τῶν φιλοσόφων δὲν διακρίνονται ἀπὸ τὸ γενικώτερο κίνημα τῆς ἀρχαίας βιογραφίας. Οἱ βιογραφίαι, σὲ διάκριση πρὸς τὶς Διαδοχὰς καὶ τὶς ἱστορίες μίας σχολῆς, ἐπικεντρώνονταν ἐπάνω σὲ ἓνα ἀρχαῖο φιλόσοφο. Οἱ περισσότεροι Βίοι φιλοσόφων μοιάζει νὰ γράφθηκαν μεταξὺ τοῦ 350 καὶ τοῦ 200 π.Χ. Ὁ Ξενοκράτης ἔγραψε Βίον τοῦ Πλάτωνος, ὁ Ἐρμόδωρος καὶ ὁ Φίλιππος ἔγραψαν γιὰ τὸν Πλάτωνα, ὁ Ἀριστόξενος Βίους τῶν Σωκράτη, Πλάτωνος, Πυθαγόρα

καὶ Ἀρχύτα, ὁ Ἡρακλείδης Ποντικός ἐγράψε περὶ Πυθαγορείων φιλοσόφων, ὁ Φαινίας ἐγράψε περὶ Περιπατητικῶν φιλοσόφων καὶ ὁ Ἰδομενέας περὶ Σωκρατικῶν, ἐνῶ ὁ Ζήνων ὁ Στωϊκὸς ἀπομνημονεύματα περὶ Κράτητος. Ὁ Ἐρατοσθένης καὶ ὁ Ἀπολλοφάνης ἐγράψαν περὶ Ἀρίστωνος τοῦ Στωϊκοῦ ἐνῶ ὁ Ἀρίστων ὁ Περιπατητικὸς ἐγράψε περὶ Ἡρακλείτου καὶ ἓνα Βίο τοῦ Ἐπίκουρου. Ὁ Ἀντίγονος ἐγράψε Βίους συγχρόνων του φιλοσόφων (τέλος τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.) ἐνῶ ὁ Ἑρμιππος, ὃχι μόνο περιέλαβε πολλοὺς φιλοσόφους στοὺς Βίους ποὺ συνέγραψε ἀλλὰ συνέταξε καὶ βιογραφίες ομάδων φιλοσόφων ὅπως γιὰ τοὺς Ἑπτὰ Σοφούς. Τὸ ἴδιο ὁ Νεάνθης καὶ ὁ Σάτυρος περιέλαβαν πολλοὺς φιλοσόφους στὶς βιογραφίες ποὺ συνέγραψαν.

Τὰ ἀποσπάσματα ποὺ ἔχουν διασωθεῖ (κυρίως τῶν Ἀριστόξενου, Ἀντίγονου, Ἑρμιππου, Νεάνθη καὶ Σατύρου) πολὺ λίγα ἐκτὸς ἀπὸ βιογραφικὲς λεπτομέρειες περιέχουν καὶ διόλου ἐκθέσεις τῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν τῶν βιογραφούμενων ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὲς ποὺ ἀναφέρονται στὰ ἀποφθέγματά τους καὶ τὰ ἀνέκδοτα τῆς ζωῆς τους. Αὐτές, κατὰ τὸν Mejer, ἂν καὶ δὲν εἶναι ἀσήμαντες λεπτομέρειες, πολὺ λίγα μᾶς λένε γιὰ τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα τῶν φιλοσόφων. Πολὺ λιγότερες ἦταν οἱ βιογραφίες φιλοσόφων κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα μετὰ 200 π.Χ. καὶ 200 μ.Χ. Τὸ πιὸ σημαντικὸ τέτοιο ἔργο φαίνεται νὰ ἦταν οἱ Βίοι φιλοσόφων τοῦ Διοκλῆ τοῦ Μάγνητος, ἐφ' ὅσον πρόκειται γιὰ διαφορετικὸ ἔργο ἀπὸ τὴν *Ἐπιδρομὴ τῶν φιλοσόφων*, ὅπως εἰπώθηκε παραπάνω.

Κατὰ τὸν Mejer, δὲν ὑπάρχει στοιχεῖο ποὺ νὰ στηρίξει κάποια ἀνάμιξη τῶν εἰδῶν δοξογραφίας καὶ βιογραφίας. Τὸ σημεῖο αὐτὸ ἀμφισβητήθηκε, ὅπως θὰ δοῦμε καὶ παρακάτω. Οἱ μόνες διαφορὲς τῶν βίων τῶν φιλοσόφων ἀπὸ ἄλλες βιογραφίες ἦταν ἀπ' ὅ,τι φαίνεται ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς τῶν ἀποφθεγμάτων καὶ ἄλλων ρήσεων τῶν βιογραφούμενων. Γιὰ τὴν διαμόρφωση τοῦ βιογραφικοῦ εἴδους, οἱ ιδέες τῶν Περιπατητικῶν ἦταν οἱ πιὸ ἀποφασιστικὲς⁵³. Ἀκόμη περισσότερο, τὰ κίνητρα γιὰ τὴ συγγραφὴ βιογραφιῶν φιλοσόφων δὲν μοιάζει νὰ ἦταν διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ κίνητρα συγγραφῆς βιογραφιῶν ἄλλων σπουδαίων ἀνδρῶν, δηλαδὴ ἡ ἐπιθυμία ἐξιστόρησης τοῦ «ἥθους καὶ τῶν πράξεων» μίας ἐξέχουσας προσωπικότητας. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη εἶναι πράγματι πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας κατὰ τὸν Hegel.

Τελειώνοντας, γιὰ τὶς σχέσεις ἀρχαίας φιλοσοφίας καὶ ἱστορίας τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, ὁ Mejer καταλήγει σὲ δυὸ συμπεράσματα: (1) δὲν

53. Πβ. Α. MOMIGLIANO, *The Development of Greek Biography*, Cambridge Mass., 1971, σσ. 65-89 καὶ, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Second Thoughts on Greek Biography*, Amsterdam/London, 1971, *passim*.

ἀποδεικνύεται ἡ ἀποκλειστικὴ ἐπίδραση τῆς περιπατητικῆς φιλοσοφίας στὴν διαμόρφωση τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας (2) δὲν μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε κάποια πρωταρχικὴ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ποὺ νὰ παρήκμασε σὲ δοξογραφικὰ καὶ βιογραφικὰ ἔργα. Ἐνα ἀκόμη σημεῖο ποὺ τονίζει εἶναι ὅτι: (3) ἀπουσιάζει μία πλήρης συλλογὴ τῶν σχετικῶν ἀποσπασμάτων.

4.3. Ὁ Διογένης Λαέρτιος, ἐγκυκλοπαιδικὸς συγγραφέας κατὰ τὸν R. Goulet

Ὁ R. Goulet ὁμιλώντας γιὰ τὸ πνευματικὸ περιεχόμενο τῶν Βίων τῶν φιλοσόφων τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος τονίζει ὅτι: «Ὁ Βίος τοῦ φιλοσόφου ἀποβαίνει, στὸ πολιτιστικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο παράγεται ἢ γίνεται ἀποδεκτός, μία ὅλο ἐλπίδα ἀποκάλυψη τῆς ὁμοίωσης μὲ τὸ θεῖο ποὺ οἱ φιλοσοφικὲς σχολὲς τοῦ τέλους τῆς ἀρχαιότητος, σὲ συνέχεια τῶν Πυθαγορείων καὶ τοῦ Πλάτωνος, εἶχαν θέσει ὡς ὑπέρτατο στόχο τῆς φιλοσοφικῆς ἔρευνας»⁵⁴.

Γιὰ τὸν ἴδιο, ἡ βιογραφία, ἂν καὶ δὲν συναντᾶται παντοῦ, οὔτε σὲ ὅλους τοὺς πολιτισμούς, εἶναι ἓνα φυσικὸ κάπως φιλολογικὸ εἶδος, ποὺ δὲν ὑπακούει σὲ συγκεκριμένες δομὲς ἀλλὰ σὲ μία πνευματικὴ σκόπευση. Συντάσσεται ὥστόσο πρὸς τρεῖς βασικοὺς ἄξονες: τὸν ἱστορικό, τὸν φιλολογικὸ καὶ τὸν ἰδεολογικό. Ἡ ἱστορικὴ διάσταση ἀναφέρεται στὸν πλοῦτο καὶ τὴν ποιότητα τῶν στοιχείων ποὺ εἶχε στὴ διάθεσή του ὁ βιογράφος. Οἱ βίοι φιλοσόφων τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος ἐπιδεικνύουν μία τάση πρὸς τὸ θρυλικὸ ποὺ ἐμφανίζεται τόσο πιὸ ὑπερτιμημένη ὅσο στηρίζεται σὲ μὴ φιλοσοφικὰ δεδομένα. Ὁ φιλολογικὸς ἄξονας περιλαμβάνει καὶ ἄλλα μὴ «καθαρολογικά» εἶδη ὅπως τὰ ἀπομνημονεύματα ἢ οἱ συλλογὲς ἀνεκδότων· οἱ Βίοι, τονίζει ὁ Goulet, δὲν συνιστοῦν πραγματικὲς βιογραφίες. Ἐμφανίζουν συχνὰ χρονολογικὰ προβλήματα καθὼς ἡ χρονολογικὴ ἀκρίβεια τίθεται στὴν ἄκρη. Συχνά, δὲν εἶναι παρὰ μία συλλογὴ ἀρετῶν τοῦ βιογραφούμενου μὲ πληθωρικὸ τρόπο ὅπου γίνεται ἰδιαίτερα ἐμφανὲς ἡ ἐπιρροὴ τοῦ ἐγκωμίου. Ἰδιαίτερα ἐμφανὲς εἶναι ἐπίσης ἡ ἐπιρροὴ τῶν ἀφηγηματικῶν εἰδῶν. Τέλος, ὁ ἰδεολογικὸς ἄξονας κάνει φανερό ὅτι ἡ στοχοθεσία τῶν βίων τῶν φιλοσόφων ὑπερβαίνει τὴν παροχὴ βιογραφικῶν πληροφοριῶν.

Σὲ σχέση μὲ τὴν προηγούμενη περιγραφὴ, ὁ Διογένης Λαέρτιος χαρακτηρίζεται ἀπὸ αὐτὸ ποὺ θὰ λέγαμε ἐγκυκλοπαιδικὴ περιέργεια, ὅπου διακρίνεται τόσο ἡ ἀπουσία συστηματικῆς φιλοσοφικῆς ματιᾶς ὅσο καὶ

54. R. GOULET, *Les Vies de philosophes de l'antiquite tardive, Études...*, σ. 4.

ἠθικῆς ἀποβλεπτικότητας. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο δὲν εἶναι τόσο σίγουρο ὅσο θὰ ἐπιθυμοῦσε ὁ Goulet, καθὼς οἱ φιλόσοφοι στὸν Λαέρτιο δὲν παύουν νὰ προσφέρουν ἢ μᾶλλον νὰ προσφέρονται στὸν ἀναγνώστη ὡς ἠθικὰ πρότυπα.

4.4. Οἱ θέσεις τοῦ M. Gigante

Ὁ M. Gigante προσεγγίζει τὸν Λαέρτιο μὲ τὸ βασικὸ ἐρώτημα: μποροῦμε νὰ ἀναγνωρίσουμε στὸ Διογένη Λαέρτιο μία μορφή ἱστοριογραφίας ἢ πρέπει νὰ μιᾶμε γι' αὐτὸν ὡς «ἱστορικὸ καὶ χρονογράφο τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ ὄχι τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας»⁵⁵; Σήμερα ποὺ ἡ ἀρχαία βιογραφία κερδίζει ὅλο καὶ περισσότερο τὸ ἐνδιαφέρον, ὁ Λαέρτιος τραβᾷ καὶ αὐτὸς ἓνα μεγαλύτερο κομμάτι προσοχῆς γιὰ τὴν λογιστικότητά του, αὐτήν, λέει ὁ Gigante, ποὺ τοῦ ἀμφισβητοῦσε ὁ Nietzsche. Ἀναφέρει τὴ θέση τοῦ M. Untersteiner, ὁ ὁποῖος, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν Mejer, ἀναγνωρίζει στὸν Διογένη περιπατητικὲς ἐπιδράσεις, καὶ μιᾶ γιὰ μία μετάθεση στὴν βιογραφία δογματικῶν τῆς φιλοσοφίας προβλημάτων⁵⁶. Ὁ Gigante ἀναφέρει διάφορους τύπους βιογραφίας: τὴ ρομαντικὴ βιογραφία, τὴν ἱστορικὴ βιογραφία, τὴν βιογραφία-ἐγκώμιο, τὴν παιδαγωγικὴ βιογραφία, τὴν ἀνεκδοτολογικὴ βιογραφία, τὴν ἰδεολογικὴ βιογραφία. Ὅλες αὐτὲς οἱ μορφὲς βιογραφίας καταλήγουν σὲ δυὸ κύριους τύπους: τὴν κριτικὴ βιογραφία καὶ τὴν ἀγιογραφικὴ βιογραφία. Τὸν τύπο τῆς καθε βιογραφίας τὸν προσδιορίζει ἡ σχέση τῆς μὲ δύο ταξινομικὰ ὅρια: τὴν ἱστορικὴ μέθοδο καὶ τὴν αὐτοβιογραφία. Γιὰ τὴν περίπτωση Λαέρτιου, εἰδικώτερα, μιᾶ γιὰ «βιοδοξογραφία», ὑβριδικὸ εἶδος, ἡ πρόταξη τοῦ ὁποῖου ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ ὅσα προηγουμένως ἔλεγε ὁ Mejer⁵⁷. Συμφωνεῖ, ὡστόσο, μὲ τὸν Mejer γιὰ τὴν ἀνάγκη συγκεντρωτικῆς ἔκδοσης τῶν ἀρχαίων ἱστοριογράφων τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας. Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἀξιολόγηση τοῦ ἔργου τοῦ Λαέρτιου, ἀναφέρεται στὴ ρήση τοῦ Friedrich Leo ὅτι οἱ *Βίοι* τοῦ τελευταίου εἶναι «τὸ πιὸ σημαντικὸ μνημεῖο τῆς λογοτεχνικῆς βιογραφίας»⁵⁸.

Γιὰ τὸν Gigante, ὁ Διογένης προσπαθεῖ σὲ ἓνα γεγονός, σὲ μία περίσταση, σὲ ἓνα ρητὸ ἢ σὲ μία κίνηση νὰ ἀπαθανατίσει ὄχι μόνο μία βιογραφικὴ ἀξία ἀλλὰ καὶ ἓνα δογματικὸ τῆς φιλοσοφίας ζήτημα: τὸ καθημερινὸ καὶ τὸ ἐφήμερο συνεργάζεται μὲ τὸ αἰώνιο. Διακρίνει μία παράταξη ἔκθεσης καὶ λογικῆς στὸν Λαέρτιο: ὅπως στὸν βίον ἔτσι καὶ στίς

55. M. GIGANTE, *Ἐνθ' ἀν.*, σσ. 14 κ. ἐξ.

56. M. UNTERSTEINER, *Problemi di filologia filosofica*, Milano, 1980, σσ. 223-247.

57. Ὁ Gigante ἐπέκρινε τὸ βιβλίο τοῦ Mejer στὸ *Gnomon*, 53, 1983, σσ. 9-14.

58. Friedrich LEO, *Die griechische-romische Biographie*, Leipzig, 1901, σσ. 35-38.

δόξες. Ὁ λαερτιανὸς βίος δὲν εἶναι φιλοσοφία, λέει, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ χρησιμεύσει στὴ φιλοσοφία ὅπως ἓνας βίος τοῦ Πλουτάρχου δὲν εἶναι ἱστορία ἀλλὰ μπορεῖ νὰ χρησιμεύσει στὴν ἱστορία. Ἀκολουθεῖ δὲ τὸν E. Schwarz, μαθητὴ τοῦ Wilamowitz, ὁ ὁποῖος καταδεικνύει, σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς Nietzsche καὶ Usener, τὴν ἀδυναμία τοῦ προβλήματος τῶν πηγῶν νὰ προσεγγίσει ἐρμηνευτικὰ τὸ ἔργο τοῦ Λαέρτιου. Ὁ Schwarz δὲν τείνει νὰ λύσει τὸ πρόβλημα τῶν πηγῶν ἀλλὰ νὰ συλλάβει τὴν πνευματικὴ φυσιογνωμία τοῦ Λαέρτιου, διακρίνει δὲ σὲ αὐτὸν μία προσωπικὴ βούληση καὶ ἱκανότητα: μὲ ἄλλα λόγια τὸν ἀνυψώνει ὡς συγγραφέα⁵⁹.

Γιὰ τὸν Gigante, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν Nietzsche, ὁ Λαέρτιος εἶναι ἓνας «λόγιος» καὶ τὸν διακρίνει ἀπὸ ἓνα συγγραφέα σὰν τὸν Φιλόστρατο ποὺ στὸν *Βίο τοῦ Ἀπολλώνιου τοῦ Τυανέως* προσθέτει ἐξωτικὲς καὶ μυστικὲς ἀποχρώσεις. Ὁ Λαέρτιος στὸ ἔργο του, λέει, ἐπιδεικνύει ἓνα πνεῦμα παλινόρθωσης, μία ἀνθρωπιστικὴ πρωτοβουλία, ἓνα πνεῦμα ἀποκατάστασης τῆς φιλοσοφίας, μία ἐπιστροφή στὶς πηγὲς τῆς γνώσης, καὶ ἓνα πολλαπλασιασμὸ τῶν ὑποδειγμάτων ἐνάντια στὸ φανατισμὸ καὶ τὴ μονοπώληση τῆς ἀλήθειας. Ὁ Λαέρτιος ἀποτελεῖ μέτρο ἐνὸς ἐπανευρεθέντος πολιτισμοῦ. Ὁ Gigante ἐπιχειρεῖ μία συγκριτικὴ μελέτη, μιᾶ γιὰ τὸν ἀντιθετικιστικὸ χαρακτήρα τῆς ἱστορίας τοῦ Λαέρτιου, ποὺ συνιστᾷ ἓνα συνεχὲς «ἔργο ἐν προόδῳ», *work in progress*, ἢ ὅπως τὸ ὀνομάζει ἰταλικά, *opera aperta*, ἓνα ἔργο ποτὲ ἀλοκληρούμενο. Στὴ σιωπὴ τοῦ Λαέρτιου γιὰ τὸν ρωμαϊκὸ κόσμον, ὁ Gigante διακρίνει μία ἐξιδανίκευση τῆς καθαρῆς ἐλληνικότητος. Βλέπει, ἐπίσης, στὸν Λαέρτιο μία ἐξελίξη τῶν δομῶν πρόσληψης καὶ ἐργασίας τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας. Ἔτσι, π.χ., στὰ βιβλία 4 καὶ 5 διακρίνει μία ἐπιμονὴ στὸ ζήτημα τοῦ «ἥθους»· τὸ βιβλίο 7 ἐπικεντρώνεται στὸ ζήτημα τῆς συμμετρίας, τὸ 9ο βιβλίο εἰσάγει δομικὲς καινοτομίες καὶ τὸ 10ο καὶ τελευταῖο ἀποτελεῖ μία κάθαρση τῆς λαερτιανῆς συγγραφικῆς μεθόδου.

Ἀσχολεῖται καὶ ὁ Gigante μὲ τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Λαέρτιου σὲ μία προσπάθεια ἐπαναξιολόγησης τῆς ποιητικῆς παραγωγῆς του ὡς θεμελίου τῆς βιογραφικῆς συγγραφικῆς ἐνασχόλησής του σὲ μία πορεία κατὰ κάποιον τρόπο ἀπὸ τὴ φύση στὴν τέχνη. Παραθέτει δὲ τὸ πολὺ γνωστὸ χωρίο 4.15: «ποιηταὶ μὲν γὰρ ἐπιβαλλόμενοι πεζογραφεῖν ἐπιτυχάνουσι πεζογράφοι δὲ ἐπιτιθέμενοι ποιητικῇ πταίουσι τῷ δήλῳ τὸ μὲν φύσεως εἶναι, τὸ δὲ τέχνης ἔργον».

5. Συμπεράσματα

Ἡ τελευταία αὐτὴ παραπομπὴ μᾶς δείχνει ἴσως ὅτι τὸ κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ ἔργου τοῦ Λαέρτιου, γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖο περιστρέφονται οἱ

59. Βλ. E. SCHWARTZ, *ἐνθ' ἄν.*

σύγχρονες έρευνητικές προσπάθειες, είναι ή σχέση φιλολογίας/γραφής καί φιλοσοφίας. Άν καί τò έργο τοῦ Διογένη Λαέρτιου δέν έχει καθ' έαυτò συστηματικό ενδιαφέρον, παρ' όλες τις πληροφορίες περί τών δογμάτων τών φιλοσόφων ποῦ δίνει, θέτει ώστόσο ένα καίριο συστηματικό πρόβλημα: τή σχέση τοῦ «ζειν» καί τοῦ «φιλοσοφείν». Οί πολλές βιογραφικές λεπτομέρειες ποῦ παρέχει περί τών φιλοσόφων συμβάλλουν στην αντίληψη τοῦ γεγονότος ὅτι, ἀπό τή στιγμή ποῦ εγκαταλείπεται ή ἀπλή περιγραφή τής δράσης, δέν γίνεται βιογραφία ή ὁποία νά μὴν ἐμπεριέχει τò αἶτημα γιά ένα στοχάζεσθαι περί τοῦ βίου. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, τò έργο τοῦ Λαέρτιου ἀποτελεῖ ένα ἐκ τών δομικῶν προτύπων περί τής στοχαστικής γραφῆς σέ βιογραφικό επίπεδο καί ένα προάγγελο μεταγενέστερων ἐξελίξεων. Ἀκόμη καί μπροστά σέ ένα τόσο ιδιαίτερο βιογραφικό εἶδος ὅσο οί Βίοι Ἀγίων, ἐκδηλώνεται ή δυσκολία εἰδητικής περιγραφῆς τής ἐν λόγῳ στοχαστικής γραφῆς, ή ὁποία μένει ἀνολοκλήρωτη παρ' όλες τις προσπάθειες καί τών πλέον ειδικῶν⁶⁰. Ἡ ἐνασχόληση τοῦ Nietzsche μὲ τόν Λαέρτιο φανερώνει τή σημασία ποῦ ἐνέχει τò έργο τοῦ τελευταίου γιά τò πνεῦμα τής νεωτερικότητας, ὡς πρὸς τήν ἐμμονή σέ ένα ἔκκεντρο, ἀποσπασματικό, αἰσθητιστικό, βιωματικό ὕφος. Καταδεικνύεται ἐπίσης, ἐδῶ, ὁ τρόπος με τόν ὁποῖο τò βιογραφικό έργο συνιστᾶ πάντα μία πρόκληση γιά τή φιλοσοφική ἐννοιολόγηση⁶¹, ὅσο καί ἂν στήν περίπτωση τοῦ Λαέρτιου τò ἐν λόγῳ έργο ἐνδύεται έναν «ἐγκυκλοπαιδισμό» ποῦ καλύπτει πρόσκαιρα τò εἰδολογικό πρόβλημα.

Γ. ΑΡΑΜΠΑΤΖΗΣ
(Ἀθῆναι)

60. Πβ., ἐνδεικτικά, Hippolyte DELEHAYE, *Les légendes hagiographiques*, 3η ἔκδ., Bruxelles, Société des Bollandistes, 1927.

61. Ὅπως καταδηλώνεται καί στήν ὕβριδική φιλοσοφική γραφή ἐνὸς Kierkegaard.

LIFE AND PHILOSOPHY IN DIOGENES LAERTIUS

S u m m a r y

The present study begins with an overview of the research about the work of Diogenes Laertius. After stating the modern embarrassment concerning the life and the proper philosophical ideas of Laertius, it continues with the presentation of the discussion on the sources of his work that, although it started back in 19th Century Germany (*Quellenuntersuchungen*), didn't manage to come up with satisfactory conclusions. A summary of the different views is given here together with the portraits of the main writers of the Antiquity that were probably the sources of Laertius (Diocles, Favorinus, Hermippus, Appollodorus, etc.). Richard Goulet tried to introduce an "epistemological rupture" that would solve the sources-problem by pointing to the use of big "documentary blocs" during Laertius' composition. There is also the description of Nietzsche's contribution to the Laertian problem, not so much because of its philological importance, but with the aim to show how emblematic is the "impurity" and the poetic core of Laertius' work for modernism. Next, follows the examination of the question of genres in Laertius, where we distinguish a mixture of different types of ancient historiographies of philosophy such as the Lives (*Βίοι*), the succession of philosophers (*Διαδοχαί*), the philosophical expositions (*Περί αἰρέσεων*) and the doxographical surveys. Finally, we see some characteristic valuations of Laertius, notably that of Marcello Gigante who, under the influence of Nietzsche, underlined the importance and the originality of his work not only as doxographical source but as an effort in writing a history of philosophy.

G. ARABATZIS

